

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Afyonkarahisar'a Elektriğin Getirilmesi

Bringing Electricity to Afyonkarahisar During The First Years of The Republic

Sadık SARISAMAN*

Öz

Cumhuriyet ilan edildiğinde Anadolu'nun çoğu şehrinde elektrik yoktu. Halk, aydınlatma aracı olarak genellikle kandil ve gaz lambalarını kullanıyordu. Varlıklı aileler ise evlerini, fener ve lüks lambalarıyla aydınlatıyorlardı. İnsanlar yakacakları gazı gazhaneden temin ediyorlardı. 1925 yılından itibaren de cep fenerlerinin de kullanılmaya başlandığını görmekteyiz.

Şehir merkezlerinde caddelerin aydınlatılması fener direklerine asılan gaz fenerleri vasıtasıyla temin ediliyordu. Ancak, özellikle de kenar mahallelerde gaz fenerlerinin seyrek konulması ya da hiç konulmaması sıkıntıya yol açıyordu. Bu semtlerin insanları geceyein karanlıkta yürümek mecburiyetinde kalıyorlardı. İlerleyen zamanda belediyeler lüks lambaları da satın aldı. Bu arada Radyum lambaları devreye girdi. Bu lambalar için uzun direkler dikildi. Yine resmi dairelerin, dükkanların ve evlerin aydınlatılması ise demir çengellere takılan kandiller, gaz lambaları, fenerler veya lüks lambalarıyla olmaktadır.

Afyonkarahisar'a elektrik getirilmesi konusunda 1927 yılı içerisinde ciddi bir çalışma başlatıldı. Vali Edhem Bey İstanbul'dan bir Fransız mühendis getirtti. Gecek ve Kışlacık taraflarında çalışmalar yaptırdı. Bu arada Eskişehir ve İzmit'deki elektrik tesisatlarını da incelettirdi. Vali Bey sonunda elektrik santrali yerine mazot ile çalışacak olan bir elektrik tesisatı kurdurmaya karar verdi. Bu amaçla Macar Ganz Şirketi ile bir mukavele imzalandı. 1928 yılı içerisinde Elektrik Santral Binası inşaatı tamamlandı. Şehir 1929 yılında ise elektrikle aydınlatılmaya başlandı. Elektrik santrali Afyon Vilayeti Muhasebe-i Hususiye Müdüriyeti adına kurulmuştur. Burada üretilen elektrik için harcanacak mazot muhasebe-i hususiye bütçesinden karşılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, elektrik, belediye, özel idare, aydınlatma.

Abstract

There was no electricity in most of the cities of Anatolia during the period that the Republic was proclaimed. The common people generally used candles and oil-lamps as lighting tools. On the other hand, wealthy families lit their houses with lanterns and pressure lamps. People provided the gas that they would fire from the gashouse. It is seen that the pocket lamps were also started to be used as from 1925.

Lighting the streets at the city centres was maintained with the gas lanterns hung on the lamp posts. However, not having any or having few gas lanterns especially on the suburbs caused problems. The people of these places had to walk in the dark at nights. After a period, the municipalities also bought pressure lamps. At that time, radium lamps became a part of the life. Long posts were set up for these lamps. Moreover, lighting of the state offices, shops, and houses was enabled with candles, gas lamps, lanterns, or pressure lamps hung on iron hooks.

Makale Geliş Tarihi: 29.03.2018. Makale Kabul Tarihi: 04.03.2019.

* Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
ssadik@aku.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7317-195X

gazi

Akademik
Bakış

191

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

A serious movement was started to bring electricity to Afyonkarahisar during 1927. Governor Edhem Bey got a French engineer brought from İstanbul. He had some work done around Gecek and Kışlacık. Meanwhile, he also got the electrical installations analysed in Eskişehir and İzmit. Finally, he decided to get an electrical installation working with diesel fuel founded rather than an electric power plant. For this purpose, an agreement was signed with the Hungarian Ganz Company. The establishment of Electric Power Plant Building was completed during 1928. The city was started to be lightened with electricity in 1929. The electric power plant was founded on behalf of the Afyon special provincial administration. The diesel fuel spent for the electricity produced here was met from the budget of the local government.

Key Words: Afyonkarahisar, electricity, municipality, local government, lighting.

Giriş

Bilindiği üzere dünya tarihinde şehir, kasaba ve köylerin gaz lambaları, kandiller ve ilkel yöntemlerle aydınlatıldığı çok uzun bir dönem vardır. 19. Yüzyıldan itibaren elektriğin kullanımı sosyal hayatta ve iş hayatında büyük değişikliklere yol açmıştır. İnsanlar elektriğin aydınlatma ve enerji gücünden yararlanmışlardır. Güneş battıktan sonra da sosyal etkinlikleri ve çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Türkiye’de şehirlerin elektrikle aydınlatılması yönündeki ilk çabalar Osmanlı döneminde görülmüştür. Ancak bu dönemde elektriğe kavuşan şehir sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır. Cumhuriyetin ilk yılları ise şehirlerin elektriğe kavuşmak için yoğun çaba gösterdikler bir dönem olmuştur.

Araştırma konusunu teşkil eden Afyonkarahisar jeopolitik konumu itibarıyla son derece önemli bir şehirdir. Kara ve demir yollarının kavşağında bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk yılları itibarıyla Kütahya, Konya, Eskişehir ve Uşak’a demiryolları ile bağlı idi. Bu demir yolları İzmir, Ankara, İstanbul’a hatta Anadolu-Bağdat Demiryolları’na bağlanıyordu. Böylesine önemli bir şehrin elektrikle tanışması incelenmeye değer bir husustur.

Araştırmanın amacı Afyonkarahisar’a ne zaman, nasıl ve hangi şartlarda elektrik getirildiğini mevcut bilgi ve belgeler ışığında ortaya koymaktır. Türkiye’nin elektrikle tanışması sürecinin anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Türkiye’de elektriğin tarihi konusunda çalışma yapacak araştırmacılara veri hazırlayarak bilinenlerle kıyaslama imkanı sunmaktır. Böylece taşra şehirlerinin elektriğe kavuşması sürecinin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Hem Afyonkarahisar yerel tarihi hem de Türkiye elektrik tarihinin aydınlatılmasına hizmet etmektedir.

Bu araştırmanın kapsamı Afyonkarahisar şehir merkezine elektrik getirilmesi ile sınırlıdır. Diğer bölgelere ve illere elektriğin getirilmesi araştırmanın kapsamı dışındadır. Hatta Afyonkarahisar’ın ilçe, nahiye ve köylerinin elektrikle tanışması da araştırmanın içeriğine girmemektedir.

Araştırma Afyonkarahisar’a elektrik getirilmesi ile sınırlı olduğundan dolayı temel kaynaklar kısıtlıdır. Ulusal gazetelerde tarama yapılmış, bu hususta

Görüş

her hangi bir habere rastlanmamıştır. Doğal olarak bu konuyu aydınlatılabilmek için müracaat edilmesi gereken en temel kaynak Afyonkarahisar basınıdır. Döneme ait Afyonkarahisar basınının günümüze ulaşan nüshalarının tamamı taranmıştır. Fakat konuya ait bilgiler ağırlıklı olarak Son Haber gazetesinden elde edilebilmiştir. Bu yüzden Son Haber Gazetesi en çok kullanılan kaynaktır. Afyon Halkevi'nin yayın organı olan Taşpınar dergisi de yararlanılan kaynaklar arasındadır. Ancak bu dergide konu ile ilgili son derece sınırlı bilgiler mevcuttur.

Konu ile ilgili olarak arşivlerde mevcut belge sayısı da son derece sınırlıdır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi'nde bir kaç belge tespit edilebilmiştir. Söz konusu bütün belge ve bilgiler tarih ilminin tahlil, terkip, tenkit, sentez, yorum vb. metodoloji usullerine riayet edilerek değerlendirilmiştir.

Araştırma ve telif eserlere gelince doğrudan Afyonkarahisar'a elektrik getirilmesi konusunda her hangi bir çalışma yoktur. Ömer Fevzi Atabek'in "Afyon Vilayeti Tarihçesi" adını taşıyan ve cumhuriyet dönemine geniş yer veren eseri Afyonkarahisar'a elektrik getirilmesini bir cümle ile geçiştirmiştir. Diğer şehirlere elektrik getirilmesi ile ilgili makale ve tezlere gelince bu çalışmalarda Afyonkarahisar konu edilmemiştir.

Bu çalışmada çeşitli illere elektrik getirilmesini konu alan çalışmalardan lüzum ettiğiinde kıyaslama amacıyla faydalanılmıştır. Bu anlamda Naziye Özdemir'in "Türkiye'de Elektriğin Tarihsel Gelişimi (1900-1938)" adlı yüksek lisans tezinden, Ozan Arslan'ın "Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış"; ve Mehmet Karayaman'ın "Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939) adlı makalelerinden yararlanılmıştır. Telif ve araştırma eserlerin yetersiz kaldığı hallerde internet kaynaklarına müracaat etmek zarureti de ortaya çıkmıştır.

Elektrik Öncesi Dönem

Aydınlatma aracı olarak önceleri çıra, yağ lambaları, kandiller ve mumdan yararlanılmıştır. Kandiller ve yağ lambalarında ilk olarak hayvansal yağlar kullanılmıştır. İnsanlar avladıkları hayvanların yağlarını yakıt olarak değerlendirmişlerdir. Bilahare bitkilerden süzerek elde ettikleri sıvı yağları kullanmışlardır. Doğal elyaftan elde ettikleri fitilleri bu yağlara daldırarak yağ kandili yapmışlardır¹. Bunun yanında doğal balmumu ve balina yağından da aydınlatma amacıyla faydalanmışlardır².

Mum ise antik çağdan beri biliniyordu. Günümüzdeki mumlara benzeyen örneklerin ilk kez Romalılar tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Milattan önceki tarihlerde Romalılar don yağını sıvı hale getirmişler, keten ya da

1 Nazife Tuğçe Onuk, *Kentsel Dış Mekanların Aydınlatılması Kapsamında Işık Kirliliğinin İrdelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 9-10.

2 "Karanlıktan Aydınlığa", <http://www.olive.info.tr/?p=418>, (Erişim Tarihi: 25.03.2018, Saat: 21.47).

pamuk ipliğini fitil olarak kullanarak mumlar dökmüşlerdir. Ardından sırasıyla balmumundan, meyve parafininden ve balina yağından mum yapılmıştır. Balina yağından elde edilen parafin sterik asit ile karıştırılarak ucuz, kaliteli ve kokusuz mumlar üretilmiştir³.

18. yüzyıla kadar cam veya metal hazneli lambalar ve kandiller yaygın olarak kullanılmıştır. Bunlar çok yoğun ve rahatsız edici bir koku ve iyi görmeyi zorlaştıran turuncu renkte bir ışık yayıyorlardı. Söz konusu yağların yanması sırasında çıkan karbondioksit ve nemli isin zamanla ışık verimini azaltması da söz konusu idi⁴.

Şehirlerin hava gazı ile aydınlatılması ise 19. yüzyıl başında gerçekleşti. 1813'de Londra, 1817'de Amerika'nın Baltimore şehri kömür ve odundan elde edilen gazla aydınlatıldı⁵. Türkiye'de ise 1853 yılından itibaren hava gazı aydınlatmada kullanıldı. İstanbul havagazı sistemiyle aydınlatılan ilk şehir oldu⁶. 19.yüzyılın ikinci yarısında petrol kaynaklı gazyağı bulundu. Bu yüzden aydınlatma amacıyla lambalarda ve kandillerde gaz yağı da kullanılmaya başlandı⁷. Bu gaz Türkiye'de önceleri "sulugaz" denilirken bilahare gaz yağı ifadesi kullanılmıştır⁸.

Araştırma konusunu teşkil eden Afyonkarahisar'da Cumhuriyetin ilk yıllarında halk Türkiye genelinde olduğu gibi aydınlatma aracı olarak genellikle kandil ve gaz lambalarını kullanıyordu. Varlıklı aileler ise evlerini, fener ve lüks lambalarıyla aydınlatıyorlardı. İnsanlar yakacakları gazı, musluklu tenekeleri bulunan gazhaneden temin ediyorlardı. 1925 yılından itibaren cep fenerlerinin de kullanılmaya başlandığını görmekteyiz.

Şehir merkezinde caddelerin aydınlatılması ise köşe kandillerle gerçekleştiriliyordu. Bilahare gaz fenerleri kullanıldı. Ancak, bazı yerlerde, özellikle de kenar mahallelerde gaz fenerlerinin seyrek konulması ya da hiç konulmaması sıkıntıya yol açmıştır. İnsanlar geceleyin karanlıkta yürümek mecburiyetinde kalıyorlardı. İlerleyen zamanda belediye şehrin aydınlatılması

- 3 "Aydınlanmanın Tarihçesi /Ateşden Gazyağına", <http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/aydinlatmanin-tarihcesi-atesten-gazyagina/4377#ad-image-0>, (Erişim Tarihi (E:T). 25.03.2018).
- 4 Yusuf Çalkın, A. Kamuran Türkoğlu, "Aydınlatmanın Tarihi_Gelisimi", http://teknolojivetasarim.org/upload/icatlar/Aydinlatmanin_Tarihi_Gelisimi.pdf, (E.T. 25.03.2018).
- 5 Naziye Özdemir, *Türkiye'de Elektriğin Tarihsel Gelişimi (1900-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2011, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.10-11; Mehmet Mazak, "Türkiye'de Modern Aydınlatmanın Başlangıcı ve Aydınlatma Tarihimize Genel Bir Bakış (1853-1930)", http://www.emo.org.tr/ekler/94a988102edcd4b_ek.pdf (E. T. 26. 03.2018)
- 6 Ozan Arslan, "Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 32, S.1, 2017, s.1
- 7 "Gaz Yağını Kim Buldu", <http://www.ilkkimbuldu.com/gaz-yagini-kim-buldu/> (E. T. 25.03.2018).
- 8 Zafer Toprak, "Aydınlatma", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1993, s. 476.

problemini çözmek için lüks lambaları da satın aldı. 27 kadar lüks lambası bazı mahallelere yerleştirildi⁹.

Elektriğin Aydınlatmada Kullanılması

Dünyada elektriğin aydınlatma amacıyla kullanılması ilk defa 1857 yılında Fransa'nın Lyon şehrinde olmuştur. Bu şehirdeki Imperiale Caddesi ark lambaları ile aydınlatılan ilk caddesidir. Paris'deki Opera Caddesi'nin 1878 yılında elektrik enerjisi ile aydınlatılmasına kadar bu konuda herhangi bir gelişmeye rastlanmamıştır¹⁰. Aynı yıl Londra gar ve tiyatro binaları da elektrikle aydınlatılmıştır¹¹.

Elektrikçilikte akkor lambanın bulunması bir dönüm notası olmuştur. Edison 1879'da akkor lambayı icat etmiştir¹². 1882 yılında New York'ta Manhattan yakınlarında kurmuş olduğu The Pearl Street Station santralinde 6 jeneratörle toplamda 600 kW'lık enerji üretmeyi başarmıştır. Böylece New York şehri elektrik ile aydınlatılmaya başlanmıştır¹³. Bundan bir yıl sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Wisconsin Eyaleti'nde ilk hidroelektrik santrali kurulmuştur¹⁴. 1888'de 10.000 voltla¹⁵ beslenen bir dağıtım şebekesi ile Londra'nın tamamına elektrik verilmiştir. Bilahare elektrik tüm dünyada hızla yayılmıştır¹⁶.

Türkiye'nin ilk defa elektrikle tanışması 1860'lı yıllarda Çemberlitaş'ta halka açık konferanslarla eğitime başlayan Darülfünun binasında verilen "Tatbikatlı ilm-i fizik" dersi sayesinde olmuştur. Elektriğin aydınlatma gücü ise ilk defa 19. asrın son çeyreğinde Şirket-i Hayriye vapurlarında görülmüştür.

Bununla birlikte Türkiye'de şehirlerde elektrikten aydınlatma aracı olarak yararlanma teşebbüsü ilk defa İstanbul için söz konusu olmuştur. 1878 tarihinde bir Fransız şirketi adına Mösyö Şarl Tokas ile sözleşme yapılmıştır. Ancak bu teşebbüsten 93 Harbi nedeni ile bir sonuç alınamamıştır. Bunda hava gazı şirketlerinin elektriği imtiyaz haklarına saldırı olarak görmeleri de etkili olmuştur¹⁷.

- 9 M. Zihni, "Cumhuriyetten Sonra Afyon Şehri", *Taşınar*, C.I, S.12, Teşrinievvel (Ekim) 1933, s. 287-288.
- 10 Dünyanın Elektrik Enerjisi İle Aydınlatılan İlk Caddesi, <https://www.elektrikport.com/universite/dunyanin-elektrik-enerjisi-ile-aydinlatilan-ilk-caddesi/> 15276 #ad-image-0 (E.T. 26.02. 2019).
- 11 "Elektrik Mühendisliğinin Tarihçesi", <http://www.yildiz.edu.tr/~inan/Eltkarihce.htm> (E.T. 26. 02 2019).
- 12 "Alva Thomas Edison" maddesi, *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.11, Ana yayıncılık, İstanbul 1994, s. 85.
- 13 "Dünden Bugüne Türkiye'nin Elektrik Serüveni 1", <https://www.elektrikport.com/makale-detay/dunden-bugune-turkiye-nin-elektrik-seruveni--1-bolum/18501#ad-image-0> (E.T. 20. 01. 2019).
- 14 "Nükleer Enerji'nin Dünü, Bugünü ve Yarını", <https://www.nuclearpedia.com/?p=65> (E. T. 18. 12. 2018).
- 15 Volt: İçinden 1 amper şiddetinde bir akım geçen 1 ohm'luk direncin uçlarındaki potansiyel fark demektir. "Volt", *Ana Britannica Ansiklopedisi*, C. 22, Ana Yayıncılık , İstanbul 2005, s. 86.
- 16 Özdemir, *a.g.t.*, s. 19.
- 17 Halil Sarı, "Osmanlı Payitahtında elektriğin kısa Öyküsü", <https://enerjigunlugu.net/>

Gazi

Akademik

Bakış

195

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Diğer taraftan Türkiye'de elektrikle tanışan ilk şehrin Tarsus olduğu genel kabul gören bir bilgidir. Ancak arşiv belgeleri kaynaklı bir araştırma bu şehre 1910 yılında elektrik geldiğini ortaya koymuştur¹⁸. Bu durumda Osmanlı topraklarında elektriğe kavuşan ilk şehirlerin Selanik ve İzmir olduğu söylenebilir. Bu şehirler 1905'de elektrikle tanışmıştır¹⁹. Halep, Bursa ve Manastır 1906'da, Şam 1907'de elektriğe kavuşmuştur²⁰. 1909 yılında da Hüdavendiğar vilayeti Kütahya Sancağı Uşak Kazası elektrikle tanışmıştır²¹.

İstanbul ise Silahtarğa Termik santralının kurulması ile 11 Şubat 1914 tarihinde elektrikle aydınlatılmaya başlamıştır. Ancak bu şehrin Anadolu yakasına elektrik vermek 1926 yılında mümkün olabilmiştir²².

1920'li yıllar Türkiye'de şehirlerin elektriğe kavuşma çabası içerisinde oldukları dönemdir. Bu çaba neticesinde çok sayıda şehir elektrikle aydınlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti Ankara'ya 1925 yılında elektrik gelmiştir. Yine bazı şehirlerin elektrikle tanışma tarihleri şu şekildedir: Samsun 1928, Trabzon 1925²³. Afyonkarahisar'ın komşularından Denizli 1915²⁴, Eskişehir 1919, Kütahya ve Konya'ya 1926 yılında elektrikle tanışmışlardır²⁵.

Afyonkarahisar'da Elektrik Santrali İnşa Etme Kararı

Afyonkarahisar'a elektrik getirilmesi konusunda 1927 yılı içerisinde ciddi bir çalışma başlatıldı. Vali Edhem Bey bu yıl İstanbul'dan bir Fransız mühendis getirtti. Gecek ve Kışlacık taraflarında çalışmalar yaptırdı. Eskişehir ve İzmit'teki elektrik tesislerini de incelettirdi. Edhem Bey sonunda hidroelektrik santrali yerine mazot ile çalışacak olan bir elektrik tesisatı kurduymaya karar verdi. Vilayet bu kararı alırken gelirinin masraflarını karşılayıp karşılamayacağını hesaba kattı²⁶. Diğer taraftan Keçeciler Odası elektrikli makinelerin çalıştırılması hususunda esnafı bilgilendirmeyi amaçladı. Şehre elektrik geldiğinde hallaç silindirine elektrik verildiğinde acemilik çekilmemesi için ot makinesinde tecrübe etme kararı aldı. Bu amaçla esnafın ortaklaşa kullanımına sunmak için bir kaç ot makinesi satın aldı²⁷.

icerik/6213/osmanli-payitahtinda-elektrigin-kisa-oykusu.html (E. T. 16.12. 2018).

18 Arslan, *a.g.m.*, s.1-16.

19 Özdemir, *a.g.t.*, s.44.

20 Sarı, " Osmanlı Payitahtında elektriğin kısa Öyküsü", (E. T. 16.12. 2018).

21 Mehmet Karayaman, *İlker Şehri Uşak'ta Elektriğin Serüveni*, İzmir 2013, s.13.

22 Nuster Alpeböz, "İstanbul Elektrik İşletmesinin Tarihçesi, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, S. 179, s. 24-26.

23 Özdemir, *a.g.t.*, s. 60,65.

24 Ercan Haytoğlu, "Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir bakış (1924-1954), *Belgi Dergisi*, Halil İnalçık Özel Sayısı, S: 16, Yaz 2018, 896-927.

25 Özdemir, *a.g.t.*, s. 44, 60

26 *Haber*, 3 Kânûnusâni /Ocak1927,No:186; *Haber*, 6 Kânûnusâni /Ocak1927,No:187; *Haber*, 20 Kânûnusâni/ Ocak1927,No:191.

27 *Haber*, 18 Mart 1928, No: 341, s. 2.

Bilhare şehrin elektrik projesini hazırlaması için aynı zamanda Darülfünun'da müderrislerinden olan elektrik mühendisi Refik Bey'e²⁸ müracaat edildi. Refik Bey projeyi tamamlayarak 1927 yılı Haziran ayı içerisinde Afyonkarahisar Valiliği'ne ulaştırdı. Projeye göre tesisat ve bina masrafları 92.533 liradır. Diğer giderlerle beraber toplam 105.593 lirayı bulacaktır²⁹.

Söz konusu projeye istinaden elektrik imtiyazı Macar Ganz Şirketi'ne verildi³⁰. Şirketle imzalanan anlaşmaya göre santralde kullanılacak kasnak kayışları has köseleden geniş ve kalın, ek yerleri dikilmiş ve yapıştırılmış olacaktır. Bina içerisinde raylar üzerinde hareket edecek 3.000 kiloluk dönen bir köprü yapılacaktır. Ayrıca ikaz ampermetresi³¹ ve voltmetresi³² 100 amperlik³³ sigorta, paratoner³⁴, 31 kalem çeşitli alet ve edevat bulunacaktır. Santralde kullanılacak çıplak ve bakır tellerin miktarı 8.530 kilodur. Teller kalınlıkları itibarıyla 6 tür olacaktır³⁵. Mukavele gereğince 100 er beygir kuvvetinde 4 parçadan oluşan 2 adet dizel motoru konulacaktır. Devir sürati dakikada 400 den aşağı olmayacaktır. Motorlar üzerinde devir adedini sayan sayaçlar bulunacaktır. Motorların mazot tüketimi her beygir kuvveti için saatte 175 gramdan fazla olmayacaktır. Bu şartlarda bir motor tam faaliyetle çalıştığı zaman saatte 17,5 kilo mazot yakacaktır. İki adet yağ haznesi bulunacak olup bunlardan her biri 2.000 kilo yağ alacaktır. Yağ hazneleri profil demirlerle kuvvetlendirilecektir. Depolarda yağ miktarını gösteren müşir, sübap ve tulumbalar bulunacaktır. Elektrik jeneratörleri 90 kilovolt amperlik üretim yapacaktır. Raylar tam olacak, devir adedi 1000'i geçmeyecektir³⁶. Sözleşmede süre de söz konusu edilmiştir. Ganz Şirketi elektrik tesisatını 9 ay içerisinde faaliyete geçirmeyi taahhüt etmiştir. Ancak şirket bunun için muhasebe-i hususiye (özel idare) tarafından inşa edilecek olan santral binasının 5 ay içerisinde tamamlanması şartını öne sürmüştür. Geriye kalan 4 ayda da elektrik tesisatını işler hale getireceğinin sözünü vermiştir. Bu şartlarda 1928 yılı Mayıs içerisinde bina inşaatının tamamlanması, Eylül ayında da Afyonkarahisar'a elektrik verilmesi planlanmıştır³⁷.

28 Refik Bey Fen Medresesi'nde müderris olarak görev yapıyordu. *Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)*, Fon No: 180-9-0-0, Yer No: 8-49-1, Tarih: 19.12. 1923.

29 *Haber*, 20 Haziran 1927, No: 228, s.1.

30 Ganz Şirketi hakkında geniş bilgi için bkz. Özdemir, *a.g.t.*, s. 46-47.

31 Doğru veya alternatif akım devrelerinde alıcının çektiği akımı ölçen ölçü aleti. "Elektrik Teknik Terimler Sözlüğü", <https://www.elektrikce.com/tekniksozluk/ampermetre/> (E.T: 02.03.2019)

32 Doğru ve alternatif akım devresinin ya da devreye bağlı bir alıcının uçlarındaki gerilim değerini ölçmeye yarayan ölçü aleti. (<https://www.elektrikce.com/tekniksozluk/voltmetre/> ET: 02. 03. 2019).

33 Amper, elektrik akımı şiddeti birimidir."Amper", *Meydan Larousse*, C.1, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, s. 470.

34 Paratoner: Yapıları yıldırım etkisinden korumak amacıyla kullanılan çoğunlukla bakır metal çubuk. Paratonerin sivri ucu akımı çekerek toprağa iletir. "Paratoner " maddesi, *Ana Britannica*, C. 17, Ana Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 434.

35 *Son Haber*, 14 Nisan 1929, No: 714, s.1.

36 *Son Haber*, 13 Nisan 1929, No: 713, s.1.

37 *Son Haber*, 16 Kanunusâni/ Ocak 1928, No: 289, s. 1.

Gazi

Akademik
Bakış

197

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Santral Binasının Yapılması

Öncelikli iş santral binası yapılması idi. Bu amaçla ihaleye çıkıldı. İhale vilayet encümeni tarafından kamuoyuna duyuruldu. Buna göre Afyonkarahisar merkezinde inşası kararlaştırılan elektrik santrali binasının "İhale-i katiyyesi" kapalı zarf usulüyle 15 Şubat 1928 Çarşamba günü saat 14.00'de yapılacaktı. İhale şartnamesi ve krokisinin birer nüshası da İstanbul , İzmir ve Konya vilayetleri Muhasebe-i Hususiye Müdürlükleri'ne gönderildi. Talipliler adı geçen illerin muhasebe-i hususiyelerine ya da Afyonkarahisar vilayet encümenine müracaat edebileceklerdi. Belirtilen günde geçici teminat, yetki belgesi ve kanunen ibrazı lazım gelen diğer evrakları yanlarında bulundurmaları gerekmektedir³⁸.

Ancak, açılan ihaleye talipli çıkmadığı için bina yapımı gecikmiştir. Bilahare ihale gerçekleştirilmiş, ancak sorunlar bitmemiştir. Öncelikle santral binasının metruk Arslanlar Mezarlığı arazisine yapılması düşünülmüştür. Bilahare görülen sakıncalar üzerine buradan vaz geçilerek yeni bir yer aranmıştır.³⁹ Anlaşıldığına göre santral binası için ayrılan arazi şehrin genişleme planı içerisinde yer alan caddenin tam üzerine rast gelmekteydi. Bu sebeple buradan vazgeçilmiştir.

Bilahare Ermeni mezarlığına yakın bir yerde karar kılınmıştır. İhaleyi alan firmaya 1928 yılı Mayıs ayı sonlarında temel kazmaya başlamıştır. İnşaatin bir ay içerisinde tamamlanması planlanmıştır. Buna göre tesisatın yapımına ayrılacak zaman da 4 ay olduğundan şehrin en geç 1928 yılı Kasım ayı içerisinde elektriğe kavuşacağı var sayılmıştır⁴⁰. Ancak, müteahhit mukaveleye aykırı işler yaptığından dolayı inşaat bir ara tatil edilmiştir. Dolayısıyla bina inşaatı gecikmiştir⁴¹.

Ekim ayına gelindiğinde bina inşaatı hala devam ediyordu. Nitekim 17 Ekim 1928 tarihli haberde elektrik santral binasının inşasının sona ermek üzere olduğu bildirilmiştir. Tesisatın Şubat ayı sonuna kadar tamamlanacağı beklentisine işaret edilmiştir⁴². Bütün bu bilgilerden bina inşaatının 1928 yılı Ekim ayının son günlerinde bittiği anlaşılmaktadır.

Halkın Elektrik Hakkında Bilgilendirilmesi

Afyonkarahisar'a elektrik getirilmesinden aylar önce halk elektrik kaynaklı kazalar hakkında bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Bilgilendirme yapılırken önceden elektriğe kavuşmuş şehirlerde yaşanan kazalardan da bahsedilmiştir. Örneğin bir haberde Samsun Tayyare Cemiyeti Başkanının balkonunun önünden geçen elektrik telleri hakkında aile fertlerine açıklama yaparken dengesini kaybederek

38 *Son Haber*, 6 Şubat 1928, No:25/307, s.4.

39 *Son Haber*, 10 Mayıs 1928, No:99-382, s.4.

40 *Son Haber*, 24 Mayıs 1928, No:111-394, s.1.

41 *Son Haber*, 5 Haziran 1928, No:115-398, s.1.

42 *Son Haber*, 17 Teşrinievvel/ Ekim 1928, , No: 227-507, s.1.

elektrik tellere dokunması neticesinde vefat ettiği hatırlatılarak *"Fakat elektrik hakkında malumat sahibi olmayan adamların her zaman bu şekilde vahim akıbetlere duçar olabilecekleri düşünülürse yakında elektrik gibi kıymetli bir medeniyet bediasına kavuşurken kurban vermemekliğimiz için halkımıza şimdiden bu tehlikeyi ihbar etmek lüzumu vardır"* denilmiştir⁴³.

Buna rağmen diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Afyonkarahisar'da da elektrik telleri vatandaşların kolayca temas edebilecekleri yerlerden geçiyordu. Zira o günün şartlarında sokak araları son derece dar idi. Bir gazete haberinde elektriğin aydınlatan, ısıtan ve makine çalıştıran faydalı yönlerine işaret edildikten sonra tehlikesine de dikkat çekilmiştir. Bazı yerlerde elektrik tellerinin pencerelerin önlerinden geçmesinin sakıncalarına işaret edilmiştir. Vatandaşların elektrik kurbanı olmamaları için bilgilendirilmeleri gereği üzerinde durulmuştur⁴⁴. Söz konusu bilgilendirme diğer günlerde de tekrarlanmıştır.

"Elektrik Hakkında" başlıklı bir yazıda ise direkler üzerinde mevcut tellere dokunmanın tehlikeli olduğu anlatılmıştır. Bu yazının bir elektrik mütehassısına yazdırıldığı özellikle vurgulanmıştır. Şayet tellerden birisi kopup yere düşer ve bir kimse ile temas ederse o şahsın cereyana kapılarak hayatını kaybedebileceği uyarısında bulunulmuştur. Cereyana kapılmış bir kişiye dokunulması halinde dokunan kişinin de aynı tehlike ile karşı karşıya kalacağı belirtilmiştir. Bu halde yapılması gerekenin ipek ve lastik eldiven, şişe, cam, kuru tahta veya baston ile teli yavaşça cereyana kapılmış adamdan ayırmak gerektiği belirtilmiştir. Cereyana kapılarak bayılan veya öldüğü zannedilen kişiye suni teneffüs yapmak, dilini çekmek vücudunu ovuşturmak gibi ilk yardım işlemleri yapılması gerektiği anlatılmıştır. Bu işlemler 48 saat devam edilmesinin faydalı olacağı bildirilmiştir.

Yazıda evlere alınan elektriğin normal şartlarda zararlı olmadığı, fakat tesisatta kazaen yerinden çıkma, kopma veya tahribat meydana gelmiş ise tehlike yaşanabileceği hatırlatılmıştır. Elektrik saatinde yer alan anahtarın sağa çevrilmesi durumunda evin içine giden cereyanın kesileceği bu sayede tehlikenin ortadan kalkacağı anlatılmıştır. Bundan sonra elektrik santral memuruna müracaat edilerek bozuk tesisatın tamir ettirilmesi gerektiği anlatılmıştır⁴⁵.

Başka bir yazıda da elektrik tellerinin pencerelere ve çatılara yakın geçmesi nedeniyle elektrik hırsızlığı yaşanabileceği uyarısında bulunulmuştur. Bazı kişilerin bu yakınlıktan istifade ederek geceleyin gizlice elektrik cereyanı

43 *Son Haber*, 24 Teşrinievvel/ Ekim 1928, , No: 223-503, s.1.

44 *Son Haber*, 4 Mart 1929, No 683, s.1; *Son Haber*, 6 Mart 1929, No 685, s.1; *Son Haber*, 11 Mart 1929, No:689, s.1; *Son Haber*, 12 Mart 1929, No: 691, s.1.

45 *Son Haber*, 9 Mart 1929, No:687, s.1.

almak isteyebilecekleri, ancak bunun son derece tehlikeli olduğu, yangın ve ölüm riski taşıdığı, hırsızlığın da kolayca fark edileceği ifade edilmiştir⁴⁶.

Diğer taraftan basında elektrik santralının şehirdeki su sıkıntısını artırabileceği uyarısında da bulunulmuştur. Bunun iki sebepten kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Birincisi santralde bolca su kullanılması, ikincisi de elektrik tesisatının şehirde yangın riskini artıracak ihtimalidir⁴⁷.

Elektrik Şartnamesi

Belediye muhatapları için öncelikle bir “*Elektrik Şartnamesi*” hazırlamıştır. Bu şartlara aboneler ve binalara tesisat yapacak uzman kişiler de uymak zorundaydılar. Aboneler cereyan aldıkları anda imza edecekleri bu mukavelename ile bütün şartları kabul etmiş sayılıyordu. Söz konusu şartnamede yapılacak elektrik tesisatının standartları ve verilecek hizmet hakkında teferruatlı bilgiler yer alıyordu.

Buna göre tesisat döşeyebilmek için uzman olmak gerekiyordu. Bu kişilere elektrik tesisat müteahhidi deniliyordu. Müteahhitlik yapacak olanlar belediye veya santral mühendislerinden bir heyet tarafından imtihan edileceklerdi. İmtihanda başarılı olanlar müteahhitlik yapma hakkı kazanacaklardı. Tesisat yapabilecek bilgiye sahip olduğuna dair heyete bir ehliyetname göstermek de müteahhit olmanın başka bir yolu idi. Ancak bu ehliyetnamenin heyet tarafından onaylanması ve belediyeden izin belgesi verilmesi gerekiyordu⁴⁸.

Ehliyetname veya izin belgesi alacak olan müteahhitler belediyeden vesikasını alabilmek için teminat olarak 100 lira depozito yatıracaklardı. Tesisat yaptıktan vazgeçen müteahhitler vesikalarını belediyeye iade ettiklerinde bu para kendilerine geri ödenecekti. Vesika sahibi olmayan müteahhitlerin tamirat yapmalarına da izin verilmemiştir. Bunun dışında arzu eden müşteriler elektrik santralindeki ustalara da tesisat yaptırabileceklerdi. Bu kişiler ustalarla tesisat bedelini kararlaştırarak bir defada ya da bir kaç taksit halinde ödeme yapabiliyorlardı.

Müteahhidin yaptığı tesisatın muhtelif zamanlarda uygunsuz yönleri tespit edilirse ilkinde 500 kuruş ceza kesilecekti. Bu kusurlar arasında kötü malzeme kullanma, tesisata buatsız⁴⁹ ek yapmak örnek olarak gösterilebilir. Tekerrürü halinde müteahhidin mezuniyet belgesine el konulacak ve ilaveten 10 lira da para cezasına çarptırılacaktı⁵⁰.

46 *Son Haber*, 15 Nisan 1929, No: 715, s.1.

47 *Son Haber*, 8 Nisan 1929, 709, s.1.

48 *Son Haber*, 25 Temmuz 1929, No: 786, s.4.

49 Buat: Fransızca “boite” kelimesinden dilimize geçmiştir. Elektrik tellerinin toplanıp bir kutu üzerinden dağılmasını sağlayan dört ya da iki çıkışlı kutudur. “Buat Nedir, Buat Çeşitleri Nelerdir”, <http://tesisatturkiye.com/elektrik-tesisati/buat-nedir/> (Erişim Tarihi: 15.03.2018)

50 *Son Haber*, 30 Temmuz 1929, No: 787, s.3.

Görsel

Elektrik alacak binalara tesisat yapımı hususunda bazı standartlar getirilmiştir. Bu standartlar şöyledir: Tesisatlardaki bütün teller güvenli olacak, kalınlığı 1 milimetrenin altında olan teller ile çıplak tel kesinlikle kullanılmayacaktır. Teller saf bakırdan yapılmış ve üzeri kaplı olacaktır. Tellerin direnci 600 miliohmdan⁵¹ aşağı olmayacaktır. Rutubetli yerlerde daha özenli davranılacaktır. Buralardaki tesisatlarda kurşunlu kablo kullanılacaktır. Tesisatta Köhel türünden tel kullanılabilir. Ancak öyle yapılırsa küçük malzemeler de aynı türden olacaktır⁵². Katlara elektrik sevkiyatı için kalın çelik borular kullanılacaktır. Döşeme hizalarında temizlik sırasında su temas etmemesi için teller kurşun borular içine alınacaktır. Bu borular da duvar içerisine yerleştirilecektir.

Tesisat dahilinde buatlar, rozaslar⁵³ birinci sınıf porselenden yapılmış olup içerisindeki aksam bronz olacaktır. Kesinlikle çinkolu malzeme kullanılmayacaktır. Anahtarların üst kısımları madeni olmayacaktır. Dayanımı 6 amper ve 250 volttan aşağı olan anahtarlar kullanılmayacaktır⁵⁴. Elektrik alacak her müşteri bir madeni tablo⁵⁵ ve lüzumuna göre her katta bir veya daha fazla izabe (yumuşak) telli tablolar koymak zorundadır. Tablolar damarsız mermerden imal edilecektir. Her elektrik nakil telinin en fazla beş çıkışı olacaktır. Devrelerin ceryanı 4 amperden fazla olmayacaktır⁵⁶.

Diğer taraftan duvar içerisinden geçen gizli tesisat da yapılabilir. Bu durumda boru tesisatı tamamlandıktan sonra teller geçirilecektir. Tellerin kolayca sevki için köşelere ve gerekli yerlere buatlar konacaktır. Bu tür tesisat yapan müteahhitler boruları tamamladıktan sonra telleri çekmeye başlamadan muayene yaptırmaya mecburdurlar. Muayenesi yapılmayan tesisata ceryan verilmeyecektir.

Borular içerisindeki teller tek parça olacak, kesinlikle ek yapılmayacaktır. Gerekli yerlere porselen buatlar konacaktır. Çıkışlarda kullanılacak teller lüzumuna göre 1 veya 1,5'luk olabilir. Linyeler⁵⁷ en az 2,5'luk olacak, sütunlar

51 Elektriksel direnç birimi olan Ohm'un alt birimidir. 1 ohm 1.000 miliohma karşılık gelmektedir. "Elektrik Teknik Terimler Sözlüğü", <https://www.elektrikce.com/teknik-sozluk/page/3/> (ET: 02.03.2019)

52 Son Haber, 25 Temmuz 1929, No: 786, s.3,4.

53 Rozas elektrikçilikte tavana bağlanan askı duyunun kablosu ile birlikte bağlandığı kapaklı klemens kutusudur. "Rozas Nedir?", <https://www.kontrolkalemi.com/forum/konu/rozas-nedir.101781/>. (E. T. 15.03.2018)

54 Son Haber, 25 Temmuz 1929, No: 786, s.3.

55 Tablo: Binaya gelen enerjinin, kontrollü bir şekilde kullanılabilmesini temin eden araçtır. Dağıtım tablolarında kullanılan enerji miktarını ölçen sayaç, elektriğin verebileceği zararların önüne geçmek için sigortalar, herhangi bir kaçak akıma maruz kalan insanları korumak için kaçak akım röleleri gibi elemanlar bulunmaktadır. (Milli Eğitim Bakanlığı, *Elektrik Elektronik Teknolojisi Dağıtım Tabloları*, Ankara 2011, s.1.

56 Son Haber, 25 Temmuz 1929, No: 786, s.3, 4.

57 Linye: Dağıtım tablosundan son aydınlatma aygıtı (armatür) veya prizini bağlandığı buata

Gazi

Akademik
Bakış

201

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

4 metreden aşağı olmayacaktır. Avize konulacak yerlerde çıkışlara bağlantısı klemensler⁵⁸ ile yapılacaktır⁵⁹. Bununla birlikte tesisattaki bütün sütunların uçları sokak kapılarının yanında yerden 2,5 metre yükseklikte, kapıya 1 metre uzaklıkta olacaktır. Mesafesi fazla olan tesisatlar kabul edilmeyecektir⁶⁰.

Ahırlarda yapılacak tesisatta lambalar tamamen tavanlarda olacak ve anahtarların hepsi tevzi tablosu üzerinde yer alacaktır. Hayvanların temas edeceği hiç bir yerden boru geçirilmeyecektir. Borular içerisinde kesinlikle kordon tel kullanılmayacaktır. Lamba askı tellerinde kullanılacak olan kordon tellerin uçları açılmamaları için lehimlenecektir. Çıplak teller asla dışarıda olmayacaktır. Tesisat sona erdiğinde muayenesi yapılacak, eksikleri görülürse cereyan verilmeyecektir.

Sanayi kuruluşları motor tesisatı yaptırmadan evvel motor için gerekli olan elektrik miktarını ve takacakları motorun gücünü belediyeye bildireceklerdir. Alacakları cevaba göre tesisatı kurduracaklardır. Elektrik tesisatının planı öncelikle belediyeye verilecektir. Plan kabul edilirse tesisat yapılmaya başlanacaktır. Planda gösterdiği motor dışında başka bir motor kullanan işletmeye elektrik verilmeyecektir. Belediyenin onayını almadan tesisat yaptıranlar da elektrik kullanamayacaktır⁶¹.

Şartnameye göre elektrik saati de önemlidir. Müteahhitler şirketin mühürlemiş olduğu saatin bulunduğu tabloya kesinlikle dokunamayacaklardır. Mühürleri kaldırılmış bulunan abonelerden harcadıkları elektrik miktarı ile uyumlu bir ücret talep edilecektir. İlaveten ceza olarak da müşteriden 5 liradan 25 liraya kadar bir ücret alınacaktır. Şirket gerekli görürse bu kişilerin cereyanını da kesebilecektir. Bu durumlarda müşterinin itiraz ve dava hakkı yoktur. Şirket abonenin kapısı yakınına koyacağı mühürlü saatini teftiş edebilmek hakkına sahiptir. Bu hususta müşterinin hiç bir itirazı söz konusu olamaz. Gerek tablo ve gerekse şube hattı elektrik şirketinin malıdır. Bu yüzden müşteri 10 amper kadar olan saatler için aylık 25 kuruş ve şube kirası olarak da ilaveten 25 kuruş ödeyecektir⁶².

(kutu) olan hatta linye hattı denir. Linye hattı bir sigorta devresine bağlanan hat olarak da düşünülebilir. Linye hatları ışık ve priz olarak ikiye ayrılır. Işık linyesine ışık sortisi, priz linyesine priz sortisi bağlanır. Linye hattına bağlanan sigortalara linye sigortası denilir. ("Linye ve Sorti Nedir", <http://www.elektrikrehberiniz.com/elektrik/linye-ve-sorti-nedir-15475/> Erişim Tarihi: 9 Mart 2018, Saat: 11.45)

58 Klemens: İki veya daha çok parçaya ayrılmış olan elektrik kablolarının birbirlerine bağlanmasını sağlayan parçaya klemens denilir. Klemenslerin yalıtkan kısımları kullanılacak yere göre plastikten, metalden veya bakalitten yapılmaktadır. İletken iç kısımları ise pirinçten veya nikelden yapılmaktadır. (Klemens Nedir? Çeşitleri Nelerdir?", <http://www.bilgimanya.com/klemens-nedir-cesitleri-nelerdir/> Erişim Tarihi: 9 Mart 2018, Saat: 12.00) .

59 *Son Haber*, 25 Temmuz 1929, No: 786, s.4.

60 *Son Haber*, 30 Temmuz 1929, No: 787, s.3.

61 *Son Haber*, 25 Temmuz 1929, No: 786, s.4.

62 Tarsus'ta iki lamba alan evler, sayaç taktırmak zorundaydılar. Şirket, sayaç bedeli olarak aboneden masraflar için iki lira ve ayda otuz kuruş alıyordu. (Arslan, a.g.m, s. 11.)

Görüş

Ayrıca şirket lüzum gördüğü takdirde müşterinin izni ile bina içindeki tesisatı kontrol edebilir. Verilen planın dışında ilaveler yapıldığı görülecek olursa ilave edilen her lamba için 500 kuruş ceza uygulanacaktır.

Tesisat tamamlanıp da cereyan alınacağı zaman belediyeye müracaat edilecektir. İlk muayene için müteahhit tesisatı tamamladığını bildiren bir dilekçe verecektir. Dilekçe ekinde tesisat planı da yer alacaktır. Muayene ücreti olarak 1 lira ödenecektir. Muayene neticesinde elektrik sistemi yeterli görülürse kontrat imzalanacaktır. Tesisatta hata tespit edilirse tekrar muayene edilmek üzere eksiklerinin giderilmesi beklenecektir. Bilahare ikinci muayene yapılacaktır. İkinci muayene 50 kuruştur. Yine hata görülürse üçüncü muayene yapılacaktır. Üçüncü muayenenin ücreti 2 liradır.

Tesisatına ilave yaptırmak isteyen kişiler önceden belediyeye müracaat ederek ilave edeceği miktarı bildireceklerdir. Belediye onaylar ise ilave tesisatı yaptırarak tekrar muayene ettireceklerdir. Bu durumda belediyeye ödenecek miktar birinci muayene ücretinin yarısıdır. Tesisatta sıkıntı görülmezse mukavele imzalanacaktır.

Müşteri mukavelede isteyeceği azami mum kuvvetini⁶³ kaydedecektir. Taahhüt ettiği bu elektriği en aşağı 200 saat kullanmak mecburiyetindedir. Sarf etmese dahi bu bedel kendisine tamamen ödettilerecektir. 450 saate kadar elektrik tüketim ücreti birim fiyatı aynıdır. 450 saati aşarsa fazla kısmına % 40 indirim uygulanacaktır. Bu indirim sadece aydınlatma amacıyla elektrik kullanan müşterilere aittir.

Tesisatı kontrol edilip yeterli bulunan ve kontrat imzalanan müşterilerin evlerine elektrik alabilmeleri için yapılması gereken bir işlem daha vardır. O da caddeden geçen elektriği evdeki tesisata ulaştırmaktır. Bunun için bağlama ve saat tablosu için 10 lira ödeyeceklerdir.

200 mumdun 1000 muma kadar cereyan alan müşteriler kontratın imzası sırasında elektrik şirketine makbuz karşılığında 500 kuruş depozito ödeyeceklerdir. Müşterinin mukaveleyi feshetmek istemesi halinde, kullandığı elektriğin borcu düşülerek depozito parasının kalan kısmı iade edilecektir⁶⁴.

Öte yandan Elektriğin kilowatt saat⁶⁵ ücreti 25 kuruş olarak belirlenmiştir⁶⁶. Resmi binalar ve hayır kurumlarına % 5 indirim yapılacaktır.

63 Mum: Işık şiddetinin ölçülmesinde kullanılan birimdir." Işık Şiddeti, Işık Akışı ve Aydınlatma Şiddeti Nedir?", <https://fizikdersi.gen.tr/isisik-siddeti-isisik-akisi-aydinlanma-siddeti-nedir/> (ET. 05. 03. 2019)

64 *Son Haber*, 30 Temmuz 1929, No: 787, s.3, 4.

65 Gücü bir kilowatt olan bir makinenin bir saatte yaptığı işe eş değer enerji birimi. ("Kilowattsaat" maddesi, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.13, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.6778.

66 Bu tarihlere elektrik ücretleri illere göre değişiyordu. Bazı illerdeki ücretlendirme şu şekilde idi: 1929 yılı itibarıyla Tarsus'ta 17,5 kuruş (Arslan, a.g.m, s.12), 1930'da İstanbul'da 14 kuruş,

Gece saat 10.00'dan sonra çalışmak şartıyla sanayi tesislerinin harcadığı elektrikten de % 4 indirim yapılacaktır⁶⁷.

Belediyetarafından yapılacakteftişlerde müşteri bir bedel ödemeyecektir. Ancak hata görülürse veya müruru zaman nedeni ile değiştirilmesi icap eden aksam olup da tamir ettirilmesi gerekirse bu tamiratın yapılmasından sonra yeniden muayene edilecektir. Bu defa da muayene için her hangi bir bedel alınmayacaktır. Muayenede yine eksik görülürse 1 lira teftiş ücreti alınacaktır. Bir hafta sonra ise ücretsiz olarak yeniden teftiş yapılacaktır.

Ayrıca şirket gerekli görürse müşterinin izni ile bina içindeki tesisatı kontrol edebilir. Verilen planın dışında ilaveler yapıldığı görülecek olursa ilave edilen her lamba için 500 kuruş ceza tatbik edecektir.

Tesisatında bozukluk olan müşteriler belediyenin elektrik şubesine müracaat edeceklerdir. Belediye 25 kuruş mukabilinde tesisatı inceletecektir. Tamire lüzum görülürse masrafı müşteri tarafından ödenmek kaydıyla tamir edilecektir⁶⁸.

Elektrik şirketine abone olanlar kontratın yapılmasından itibaren 1 sene müddetle müşteri olmak mecburiyetindedir. Eğer süre dolmadan mukaveleyi feshetmek isterlerse 200 saatlik sarfiyat bedeli ödeyeceklerdir. Mukavele bu şartla yazılı olarak feshedilebilecektir. Bir yılın bitiminde elektrik almaya devam etmek istemeyen müşteriler kontrat müddetinin sona ermesinden bir ay evvel yazılı olarak şirketi bilgilendireceklerdir. Eğer müracaat etmeyecek olurlarsa kontrat bir yıl daha otomatik olarak uzatılmış demektir.

Elektrik sarfiyatı bedelleri her ay sonunda makbuz karşılığında tahsil edilecektir. Tahsilattan bir gün evvel düzenlenen fatura müşteriye ulaştırılacaktır. Ertesi gün müşteri makbuz karşılığında tahsildara ödeme yapacaktır. Sekiz gün içerisinde ödemeyi yapmayan müşterinin elektriği kesilecektir⁶⁹. Depozito bedelinden söz konusu fatura bedeli mahsup edilecektir. Bu durumda müşterinin hiç bir itiraza hakkı yoktur.

Adana ve Ankara'da 28,3 kuruş, İzmir'de 25 kuruş, Bursa'da 19,2 kuruş, Konya'da 10 kuruş, Trabzon'da ise 15 kuruş (Özdemir, a.g.t, s. 73).

67 *Son Haber*, 25 Temmuz 1929,No: 786, s.3. (Tarsus'ta ise resmi kurumlardan mevcut tarifenin yarısı alınıyordu. Sanayi tesislerine de indirimli tarife uygulanırdı. 1923 yılı itibarıyla sanayi tesislerine yapılan indirim % 50 idi.(Arslan, a.g.m, s. 12.) Ankara'da ise başta belediye ve sağlık kurumları olmak üzere kamuya ait kurumlara %25 oranında indirim yapılıyordu. Sanayide ve sokak aydınlatmasında ise %50 oranında indirim uygulanmıştır. 1929 yılında itibaren "aile tarifi" adı verilen bir uygulamaya gidilmiştir. Buna göre, tüketim miktarları 2 kilowatt saatten fazla olan evlerden aylık 30 kuruş sabit ücret alınacak ve sarf edilen her kilowatt saat, 9 kuruştan ücretlendirilecekti. 1929 yılında kilowatt saati 29,50 kuruş olan elektrik ücreti, 1930 yılında 32 kuruşa çıkartılmıştır. Mehmet Karayaman, " Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.16, S.1, 2014, s. 60.

68 *Son Haber*, 30 Temmuz 1929,No: 787, s.3.F

69 Tarsus'ta da fatura bedelini ödemeyen abonenin elektriği sekiz gün içerisinde kesiliyordu. Arslan, a.g.m, s.12.

Elektrik santralinde meydana gelebilecek bir problem dolayısıyla geçici bir zaman için gerek kısmen gerekse tamamen elektrik kesilecek olursa müşteri hiç bir suretle itiraz edemeyecek ve dava açmaya hakkı olmayacaktır⁷⁰.

Santralin Tamamlanması ve Geçici Teslimin Yapılması

Bu arada elektrik tesisatı müteahhidi Ganz Şirketine mensup görevliler 1928 yılı Mart ayı başlarında santralde inceleme yapmışlardır⁷¹. Şirket tesisata başlamak için elektrik santral binasının inşasının tamamlanmasını, makinelerin konulmasına müsait bir hale getirilmesini beklemeye başlamıştır⁷².

Diğer taraftan elektrik tesisatı için gerekli olan direklerin tedarikini Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü yükümlendi. Başlangıçta demir direk yapılmasına karar verildi. Söz konusu direklerle ilgili olarak vilayet encümeni Anadolu-Bağdat Demiryolları Genel Müdürlüğü'ne müracaat ederek bu işte kullanılacak rayları sipariş etti⁷³.

Bilahare elektrik tesisatı için ihtiyaç duyulan direkler için ihale açıldı⁷⁴. Ancak ihaleye katılan olmadığı için süre 12 Haziran 1928 tarihine kadar uzatılmıştır⁷⁵. Bu defa da talipli çıkmayınca ihale Temmuz ayının ikinci Pazartesi gününe kalmıştır⁷⁶. Dolayısıyla direk ihalesi 3 ay içerisinde ancak sonuçlandırılabilmiştir.

İlerleyen zamanda gideri azaltmak amacıyla valilik demir direk yerine ağaç direk kullanılması kararını kabul etmiştir. Böyle yapılsa Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü'nün 800 dolar kar edeceği hesaplanmıştır⁷⁷.

Direk ihalesini takiben Afyonkarahisar'a elektrik malzemeleri gelmeye başlamıştır. Gelen teller Kadınana Kız Mektebi'nin bodrumuna depolanmıştır. Bu okulun seçilme nedeni inşa edilmekte olan santral binasına yakın olmasıdır⁷⁸. Bu arada elektrik santralinde kullanılacak olan elektrik jeneratörleri de tren yolu ile İstanbul'dan Afyonkarahisar'a gönderilmiştir. 4 Eylül 1928 tarihinde jeneratörler Afyonkarahisar istasyonuna ulaşmıştır⁷⁹. İki gün içerisinde de buradan şehir dahiline nakledilmiştir⁸⁰.

70 *Son Haber*, 30 Temmuz 1929, No: 787, s.4.

71 *Son Haber*, 13 Mart 1928, Sayı: 55- 336, s. 2.

72 *Son Haber*, 24 Mayıs 1928, No: 111-394, s.1.

73 *Son Haber*, 5 Şubat 1928, No: 24- 302, s. 2.

74 *Son Haber*, 24 Mayıs 1928, No: 111-394, s.1.

75 *Son Haber*, 6 Haziran 1928, No: 116-399, s.3.

76 *Son Haber*, 18 Haziran 1928, No: 125-405, s.2.

77 *Son Haber*, 17 Teşrinievvel / Ekim 1928, No: 227-507, s.1

78 *Son Haber*, 23 Temmuz 1928, No: 156-436, s.1.

79 *Son Haber*, 5 Eylül 1928, No: 193-473, s.1.

80 *Son Haber*, 7 Eylül 1928, No: 195-475, s.1

Gazi

Akademik
Bakış

205

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

1929 yılı Mayıs ayı sonlarına doğru şirket sokak lambalarını yerlerine koymaya başlamıştır⁸¹. Haziran ayı içerisinde eksik direkler temin edilir edilmez ilk denemenin yapılması planlanmıştır⁸².

Öte yandan yerel basın elektrik tesisatı ile yakından ilgilenmiştir. 13 Haziran 1929 tarihli bir köşe yazı “*Elektrik Tesisatı Hala Bitmedi*” başlığını taşımaktadır. Yazıda elektrik tesisatının tamamlanmamış olmasından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Gecikmenin sebepleri tartışılmış, şirketin kasten geciktirdiği iddia edilmiştir. Santrali tecrübe etmek amacıyla kullanacağı mazot parasını muhasebe-i hususiyeden istemesi de eleştirilmiştir. Bu yakışıksız tavırlar devam ederse şirketin misafir olduğuna bakılmaksızın yanlışlarının teşhir edileceği tehdidinde bulunulmuştur⁸³.

Bu arada Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü vatandaşlara elektrik satışı ile ilgili olarak bir duyuruda bulunmuştur. “*Elektrik Alacakların Nazarı Dikkatine*” başlığını taşıyan bu yazıda yakında şehre elektrik verilmeye başlanacağı bildirilmiştir. Haberde belirtildiğine göre başlangıçta abonelere üç ay süre ile ücretsiz elektrik verilecektir. Bu imkandan yararlanmak isteyenler Temmuz sonuna kadar Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü’ne müracaatla isimlerini, elektrik alacakları binaları yazdırmaları ve belge almaları gerekmektedir. Bu tarihten sonra müracaat edenlere ücretsiz elektrik verilmeyecektir. Elektrik ücreti kilowatt başına 25 kuruştur. Zanaat erbabının iş yerlerine elektrik verilebilmesi için en aşağı 40 beygir kuvveti sarf etmeleri gerekmektedir. Onların buna göre hesap yaparak Temmuz ayı sonuna kadar Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü’ne başvurmaları şarttır.

Diğer taraftan binalara elektrik tesisatı döşenmesi de bir kısım kurallara bağlıdır. Bina sahipleri bu işi muhasebe-i hususiye elektrikçisine ya da ondan vesika almış veya elindeki belgeyi tasdik ettirmiş serbest elektrikçilere yaptırabileceklerdir. Bu yüzden binalara elektrik tesisatı yapmak isteyenlerin belediyeye müracaatla isimlerini yazdırmaları, bilahare sınava girerek vesikalarını almaları şart koşulmuştur. Vatandaşlar ise bina dahilindeki tesisat malzemelerini şartnameye uygun olmak kaydıyla muhasebe-i hususiyeden veya dışarıdan satın almakta serbesttirler⁸⁴. Bu doğrultuda şehirde elektrik malzemeleri satılan dükkanlar açılmıştır. 1929 yılı Mayıs ayında elektrik malzemesi satışı yapan ticarethanelerin reklamları görülmeye başlanmıştır. Kara Hafızade Hamdi Ticarethanesi elektrik malzemesi satma konusunda ilk ilan veren müessese olmuştur⁸⁵. Bilahare Uzunçarşı’da Kara Hafızade Şevki Ticarethanesi’nin reklamlarına sıklıkla tesadüf edilmiştir⁸⁶.

81 *Son Haber*, 29 Mayıs 1929, No:746, s.1.

82 *Son Haber*, 10 Haziran 1929, no:755, s.1.

83 *Son Haber*, 13 Haziran 1929, no:758, s.1.

84 *Son Haber*, 30 Temmuz 1929, No: 787, s.6; *Son Haber*, 1 Ağustos 1929, No: 788, s. 3.

85 *Son Haber*, 11 Mayıs 1929, s.no:734, s.2.

86 *Son Haber*, 6 Teşrinivevle/ Ekim 1929, No: 814, s.4; *Son Haber*, 20 Teşrinivevle/ Ekim 1929,

Nihayetinde de 26 Haziran 1929 günü Afyonkarahisar sokak lambalarına ilk defa elektrik verilerek tesisatın deneneceği bildirilmiştir⁸⁷. Gerçekten de bu tarihte ilk deneme gerçekleştirilmiştir. Halkın heyecanı dönemin basınında şu şekilde anlatılmıştır:

“Şehrimiz elektrik tesisatının ilk tecrübesi yapıldı: İlk tecrübe dün yapılmıştır. Tecrübe esnasında santral binasının etrafında bir çok halk toplanmıştı. Akşam üzeri şehir dahilindeki tellere cereyan verilmiş ve lambalar yanmıştır. Bu esnada halk bilhassa çocuklar sokaklarda intizar ediyorlardı. Lambalar yanınca çocuklar alışkın olmadıkları tatlı ve kuvvetli ziyayı görerek sevinçle bağırışmaya başlamışlardır. Tesisatı yapan şirket masrafindan kaçınarak santrali fazla çalıştırmamış ve saat 21.05’de lambalar sönmüştür. Tecrübe bazı lambaların hatalı vaz’ olunduğu için yanmadığını göstermiştir”⁸⁸.

Bu arada elektrik tesisatı sınırlı bir kaç direk dikilmesi ve tel uzatılmasıyla birlikte tamamlanmıştır. İkinci deneme 27 Haziran Perşembe günü akşamı gerçekleşmiştir. Santralde çift dizel motor ve dinamo bulunduğundan önce birinci motor ve dinamo denenmiş, bilahare ikinciler çalıştırılmıştır. Müteahhidin getirdiği direklerin bir kısmı beğenilmediği için değiştirilmesi talep edilmiştir.

Öte yandan tesisin yükümlü firmadan devralınma gerekiyordu. Ancak anlaşmaya göre geçici kabul önce yapılacaktı. Bu amaçla muhasebe-i hususiye teknik bakımdan elektrik santralini kontrol ettirmek amacıyla İstanbul’dan Türk mühendisler davet edecekti. Bu mühendisler santrali yeterli bulurlarsa geçici kabul gerçekleşecekti. Geçici kabulden sonra da üç ay müddetle santral yüklenici Ganz Şirketi tarafından çalıştırılacaktı. Bu süre içerisinde her hangi bir arıza oluşmazsa kesin kabul muamelesi gerçekleştirilecekti⁸⁹.

Bu çerçevede geçici kabul için Mühendis Burhaneddin Bey Afyonkarahisar’a çağrılmıştır. Burhaneddin Bey 6 Temmuz günü Afyonkarahisar’a gelmiştir. Ancak elektrik tellerinin direkler arasına döşenmesindeki eksiklik ve bazı lambaların mukavelenamede belirtilen ebatlardan küçük olması nedeni ile eksikleri gidermesi için denemeyi ertesi güne ertelemiştir⁹⁰.

7 Temmuz tarihinde Burhaneddin Bey geçici teslim amacıyla ilk deneyi yapmıştır. Bu tarih itibarıyla henüz evlere cereyan verilemediğinden yalnız sokak lambaları yanmaktadır. Ancak denemede sözleşmede belirtilen elektrik gücüne ulaşılamamıştır. Şirket mühendisleri bunun tesisattaki hatadan değil mazotun kalitesizliğinden ileri geldiğini söylemişlerdir⁹¹.

no:826; *Son Haber*, 4 İkciteşrin/ Kasım 1929, No:836 s.3.

87 *Son Haber*, 26 Haziran 1929, No:769, s.1.

88 *Son Haber*, 27 Haziran 1929, No:770, s.1.

89 *Son Haber*, 29 Haziran 1929, No:771, s.1.

90 *Son Haber*, 7 Temmuz 1929, No:778, s.1.

91 *Son Haber*, 8 Temmuz 1929, No:779, s.1.

Gazi

Akademik
Bakış

207

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Mühendis Burhaneddin Bey ise dizel motorların tulumba aksamını kusurlu görerek değiştirilmesini istemiştir. Şirketin şikayetine binaen sorunun mazottan kaynaklanma ihtimali üzerinde durulmuş, kaliteli ve fiyatı yüksek bir mazot kullanılması kararlaştırılmıştır⁹².

Ancak ilk denemeden sonra yaklaşık bir buçuk aylık bir süre geçmiş olmasına rağmen elektrik şirketi ikinci deneme için tarih vermemiştir. Bu durum şirketin işi ağırdan aldığı şeklinde değerlendirilmiştir. Şirket merkezi ile Konya ve Afyon'daki temsilcilerine mektuplar yazılmıştır. Ancak mektuplara her hangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine valilik şirkete noter vasıtası ile protesto mektubu gönderilmiştir⁹³. Mektupta şirketin beş gün içerisinde eksiklerini tamamlaması istenmiştir. Noter belgesi ulaşır ulaşmaz Ganz Şirketi'nin Türkiye temsilcisi M. M. Stravz Afyonkarahisar'a gelerek 20 gün zarfında makinelerin mukaveleye uygun güce ulaştırılacağı sözünü vermiştir. Valilik gecikmeden kaynaklanan zararın şirket tarafından karşılanması şartıyla 20 gün süre verilmesi talebini kabul etmiştir⁹⁴.

Diğer taraftan düşük kapasite ile çalışan santralin gücünü artırmak elzemdi. Zira, hedef elektriğin mutlaka 100 beygir gücüne ulaştırılmasıydı. Bu iş için yüklenici şirketten bir Macar elektrik mühendisini Afyonkarahisar'a göndermesi istenilmiştir⁹⁵. Macar elektrik mühendisi yanına bir de makine mühendisi olarak 1929 yılı Ekim ayı içerisinde Afyonkarahisar'a gelmiştir. Santralin gücünü artırmak için makinelerden birisine yeni tulumba takarak 105 beygir gücüne çıkarmayı başarmıştır. Diğer makine üzerinde de çalışma yapmıştır⁹⁶.

Bu arada şirket elektrik santralının kesin teslimini yapabileceğini Ekim ayı başında beyan etmiştir. Bunun üzerine mütehassıslardan Asım Bey Afyonkarahisar'a gelmiş, ancak santralin deneye hazır olmadığı bildirilince geri dönmüştür⁹⁷. Vilayet Muhasebe-i Hususiye Müdüriyeti boşa giden bu masrafı şirketten istemiştir. Ganz şirketi 100 lira tutarındaki parayı ödemeyi kabul etmiştir.

Bu arada elektrik tesisatında Ganz Şirketi tarafından kullanılan teller ölçülmeye başlanmıştır. Nihayet 23 Ekim günü şirket temsilcisi valiliğe müracaat ederek santralin teslimi için son denemeyi yapmaya hazır olduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine 26 Ekim 1929 Cuma günü mütehassısların Afyonkarahisar'da bulunmaları kararlaştırılmıştır⁹⁸.

92 *Son Haber*, 20 Ağustos 1929, No:793 s.1.

93 *Son Haber*, 22 Ağustos 1929, No:794 s.1.

94 *Son Haber*, 12 Eylül 1929, No: 800, s.1

95 *Son Haber*, 29 Eylül 1929, No: 808,s.1.

96 *Son Haber*, 9 Teşrinievvel/ Ekim 1929, No: 817, s.1

97 *Son Haber*, 17 Teşrinievvel/ Ekim 1929 No: 824, s.1

98 *Son Haber*, 24 Teşrinievvel/ Ekim 1929, No:830, s.1.

Valilik deneme için İstanbul'da bulunan mütehassis Burhanettin ve Asım beylere telgraf çekerek acele Afyonkarahisar'a hareket etmelerini talep etmiştir⁹⁹. Bilahare Burhanettin Bey Balıkesir'de bulunduğu için Asım Bey'e de hareketini geciktirmesi tebliğ edilmiştir¹⁰⁰.

Nihayetinde elektrik santralindeki makineler ancak 30 Ekim 1929 günü denenebilmişti. Bu denemede makinelerdeki eksikliklerin çoğunlukla giderildiği görülmüştür¹⁰¹. Burhanettin ve Asım Beyler makinelerden birisindeki yamadan dolayı fiyatında yüzde beş indirim yapılmasına karar vermişlerdir. Direklerde, tellerde, armatörlerde, lambalarda ve diğer işlerde görülen noksanları da tespit etmişlerdir. Söz konusu eksikliklerin kesin kabul tarihine kadar giderilmesi şartıyla geçici kabul işleminin uygun olduğu yönünde rapor hazırlamışlardır¹⁰².

Bunun üzerine 3 Kasım 1929 tarihinde şirket mümessili M. Stravz geçici kabul işlemlerini gerçekleştirmek üzere Afyonkarahisar'a gelmiştir¹⁰³. Ancak, mütehassısların tespit ettikleri noksanlara şirket temsilcisi M. Stravz itiraz ettiği için vilayet encümeni tesisatın tesellüm işlemini gerçekleştirmemiştir¹⁰⁴. Bilahare anlaşmaya varılmış ve 7 Kasım 1929 tarihinde elektrik santralinin geçici kabulü Muhasebe-i Hususiyeye Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Kesin kabul muamelesine kadar şirket makinistinin Afyonkarahisar'da kalarak makineleri işletmeye devam etmesi kararı alınmıştır. Bu süre içerisinde makinistin maaşını muhasebe-i hususiyeye yükümlenmiştir¹⁰⁵. Ömer Fevzi Atabek de Afyon Vilayeti Tarihçesi adlı eserinde H.1346/ M.1928'de santral binasının yapıldığını, H.1347/ M. 1929'da faaliyete geçtiğini yazmıştır¹⁰⁶.

Kesin Teslim Muamelesi ve Şehrin Düzenli Olarak Aydınlatılması

Geçici kabul işlemi gerçekleştikten sonra üç aylık bir deneme süresi olmuştur. Bu sürenin bitiminde santralin kesin tesliminin 1930 yılı Şubat ayında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte elektrik tüketimini özendirmek amacıyla ilk abonelerden 3 ay süre ile ücret alınmayacağı belirtilmişti. Ancak, abonelerden bazılarının sabaha kadar lambaları söndürmeyerek muhasebe-i hususiyeyi zarara soktukları görülmüştür. Bu sebeple kurum israfı engellemek amacıyla gazetelere ilan vermek durumunda kalmıştır. Bu ilanda abonelerin vicdanlarına seslenilerek lambaları gereksiz yere yakmamaları rica edilmiştir¹⁰⁷. Benzer bir uyarı 8 Kasım tarihinde de gerçekleşmiştir¹⁰⁸.

99 *Son Haber*, 23 Teşrinivel/ Ekim 1929, No: 829, s.1

100 *Son Haber*, 26 Teşrinivel/ Ekim 1929, No: 831, s.1

101 *Son Haber*, 31 Teşrinivel/ Ekim 1929, No: 834, s.1

102 *Son Haber*, 2 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No:834, s.1,

103 *Son Haber*, 4 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No:836, s.2.

104 *Son Haber*, 7 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No:839, s.1.

105 *Son Haber*, 8 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No:840, s.1.

106 Ömer Fevzi Atabek, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, (Yayına Hazırlayan: Turan Akkoyun), Afyon 1997, s. 247.

107 *Son Haber*, 5 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No:837, s.1.

108 *Son Haber*, 8 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No:840, s.1.

Halkı abone olmaya teşvik amacıyla 15 Eylül'de başlayan elektrik ücreti almama süresi 15 Aralık tarihinde dolacaktı¹⁰⁹. Bu hususta alınan vilayet encümeninin 26 Ekim 1929 tarih ve 543 numaralı kararı Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü tarafından Afyonkarahisar halkına ilan edilmiştir¹¹⁰.

Diğer taraftan şehre elektrik verildiğinde talep eden bazı binaların tesisat işlemleri bitmiş değildi. İlk defa olarak elektrik isteyen otel, kıraathane gibi müesseselerde tesisat yapılanmasına devam edilmekteydi. Her gün binalardan bir kaç daha elektriğe kavuşmaktaydı.

Bu doğrultuda öncelikle camilere de elektrik alınması kararlaştırılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı kendi idaresinde bulunan Mevlevi ve Kahil camileri için müracaatta bulunmuştur. Buna göre Mevlevi camiinin minareleri de elektrikle aydınlatılacaktır. İlaveten ileride bazı camiler için de müracaatta bulunulacağı belirtilmiştir¹¹¹. Bilahare Evkaf Müdüriyeti tarafından Ot Pazar, Karaman, Mısri, Ayaktekye camilerine elektrik tesisatı yaptırılacağı duyurulmuştur¹¹². Evkaf Müdüriyeti Ot Pazarı vakfından eski bedestene ait 161 lira 23 kuruş keşif bedelli elektrik tesisatı, sıva, badana vesair tamirâtı için de ihale açmıştır¹¹³.

Diğer taraftan basında Afyonkarahisar'da elektrik tesisatı bedelinin diğer illere göre daha uygun olduğu propaganda edilmiştir. Belirtildiğine göre Afyonkarahisar'da tesisat işlemlerinde 10 lambaya kadar 550 kuruş, 10 lambadan fazlası için 500 kuruş alınmaktadır. Konulacak saatlerin bedeli istenmemektedir. Ampuller elektrik müessesesinde İstanbul fiyatına satılmaktadır. Buna karşılık Konya'da ise her lamba 7 lira olduğu gibi saat bedeli de müşteriye aittir¹¹⁴. Tarsus'ta ise vatandaşların ödediği lamba bedeli bir lamba için 650, ikincisine 600, üçten yukarısı için 500 kuruş idi¹¹⁵.

20 Ekim 1929 tarihi itibarıyla Afyonkarahisar'da elektrik almak için talepname verenlerin sayısı 70'i geçmiştir. Ancak bunlardan ticarethane ve ev olmak üzere toplam 65 aboneye elektrik verilebilmişti¹¹⁶.

Bununla birlikte santral beş bin civarında lambayı aydınlatabilecek vaziyetteydi. Yüzer beygir kuvvetinde iki dizel motor ve iki dinamo faaliyetliydi. Ancak, bunlardan yalnız birisi çalıştırılmış, diğeri ise yedekte tutulmuştur. Bir makinenin elektrik üretimi 71 kilowatt idi. Fakat elektriğin bir kısmı santral içinde sarf edildiğinden şehre verilebilecek olan miktarı 63 kilowatta

109 *Son Haber*, 10 İkinciteşrin/ Kasım 1929, No: 841, s.1.

110 *Son Haber*, 14 Birincikanun/ Aralık 1929, No:869, s. 2

111 *Son Haber*, 29 Eylül, 1929 Pazar, No: 808, s.2.

112 *Son Haber*, 24 Teşrinevvel/ Ekim 1929, No: 830, s.1

113 *Son Haber*, 3 Ağustos 1933, No: 1389, s. 3.

114 *Son Haber*, 13 Teşrinievvel/ Ekim 1929, No: 819, s.2.

115 Arslan, a.g.m, s.11.

116 *Son Haber*, 20 Teşrinevvel/ Ekim 1929, No: 826, s.1

düşüyordu. Bu elektrik ile 4.800-5.000 tane 40 watt¹¹⁷ kuvvetindeki lambanın yakılabileceği ön görülmüştür. Ticarethane ve evlere konulan lambaların hepsi birden aynı saatte yanmayacağı için yakılabilecek lamba sayısının bu rakamların çok üzerinde olacağı tahmin edilmiştir¹¹⁸.

Bu arada yapılan hizmete dair ilk şikayetler de gelmeye başlamıştır. 7 Aralık 1929 tarihli bir haberde hava tamamen karardıktan sonra şehre elektrik verilmesi eleştirilmiştir. Akşamları halkın önce gaz lambası yakmak zorunda kaldığı, elektrik gelince de lambayı söndürerek ampulleri yaktıkları belirtilerek *"Ticaretaneler, bürolar asıl iş saati olan akşam karanlığında elektrik ışığından mahrumdur. Gündüzleri de ceryana kavuşmak bir gaye olmakla beraber şimdilik hiç olmazsa bir saat evvel ceryan verilmelidir"* denilmiştir¹¹⁹.

Bu arada ilk elektrik arızaları meydana gelmeye başlamıştır. Örneğin 17-18 Aralık 1929 gecesi saat 23.00'de elektrik lambaları aniden sönmüştür. Arıza mazot pompasındaki sübaplardan kaynaklanmıştır. 45 dakika zarfında diğer makinenin sağlam olan pompası nakledilmek suretiyle tekrar ceryan verilmiştir¹²⁰.

1929 yılında şehre elektrik gelmiş olmasına rağmen bütün sokakların aydınlatılması zamanla mümkün olabilmıştır. Şehir merkezinden başlayarak kenar mahallere doğru sokak lambaları konulmuştur. Bu yüzden bir kaç yıl daha şehrin bazı mahalleleri gazla aydınlatılmaya devam edilmiştir. 1933 yılı Ağustos ayı içerisinde Örenbağ ve Kubeli mahalleleri de elektrige kavuşmuştur. Bu mahallere 100 adet sokak lambası yerleştirilmiştir¹²¹. Kısa süre içerisinde sokak lambalarının daha kuvvetli lambalarla değiştirilmesine de başlanmıştır¹²².

Bu arada bazı evlerde kordon ve borusuz tellerle şartnameye riayet etmeksizin elektrik tesisatı yapıldığı görülmüştür. Bunun üzerine belediye başkanlığı kamuoyuna bir duyuru yapmak zorunda kalmıştır. Buna göre abonelerin belediye elektrik idaresinin bilgisi olmadan hiç bir ilave tesisat yapamayacakları bildirilmiş, yangın ve ölüm tehlikesine karşı kamu menfaati adına bu abonelerin ceryanlarının kesileceği ve ayrıca nakdi para cezası alınacağı ilan edilmiştir¹²³.

Taşpınar'da belirtildiğine göre 1933 yılı içinde elektrik işlerinde oldukça büyük bir gelişme olmuştur. İstasyon bulvarındaki direkler tamamen ortaya alınmış ve hepsi de medeni bir şehre yaşayacak tarzda boyanmıştır. Zafer

117 Watt: 1 volt potansiyel farkı ola iki nokta arasında 1 amper akım taşıyan bir elektrik iletkeninde harcanan güçtür. "Watt", *AnaBritannica*, C. 22, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 141.

118 *Son Haber*, 17 İkcinciteşrin/ Kasım 1929, No:847, s.1

119 *Son Haber*, 7 Aralık 1929, No:863, s.1

120 *Son Haber*, 18 Aralık 1929, No:873, s.1

121 *Son Haber*, 7 Ağustos 1933, No:1390, s.1.

122 *Son Haber*, 9 Teşrinievvel/ Ekim 1929, No: 817, s.1

123 *Son Haber*, 2 Ocak 1939, No: 1909, s.3.

Gazi

Akademik
Bakış

211

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

abidesi civarında bulunun ağaç direkler demir direkle değiştirilmiştir. Güçlü iki buhar makinesinin satın alınmasına teşebbüs edilmiştir¹²⁴.

Yine bu dergide belirtildiğine göre 1933 yılı itibarıyla artık karanlıkta kalan sokak kalmamıştır. Şehir en ücra mahallerine kadar elektrikle aydınlatmıştır. Belediyenin sokakların aydınlatılması için koyduğu elektrik lambası sayısı 300'e yaklaşmıştır¹²⁵.

Santralin İşletilmesi Sorunu

Elektrik santralının işletilmesi, getirdiği mali yükten dolayı sorun teşkil etmiştir. Başlangıçta elektrik sarfiyatının büyük kısmı sokak lambalarına gittiğinden dolayı santralde kullanılan mazot belediye tarafından temin edilmiştir. Bilahare elektrik kullanan ticarethane ve ev sayısı arttığı için mazotun muhasebe-i hususiye tarafından satın alınması yoluna gidilmiştir. Belediye sokak lambalarında harcanan elektrik ücretini bu kuruma ödemiştir¹²⁶.

Öte yandan muhasebe-i hususiyenin elektrik tesisatının kesin kabulünü yaptıktan sonra belediyeye devredeceği, bilahare harcadığı bedeli taksitle geri alacağı iddia edilmiştir. Başka bir görüşe göre de belediye bizzat işletmeyerek muhasebe-i hususiyeye devredecektir¹²⁷.

A. Mahir ise *"Elektrik Tesisatının İşletmesi Hususi Bir Müesseseye Verilmelidir"* başlıklı yazısında tamamen liberalist bir bakış açısıyla meseleye yaklaşmıştır. O, ne belediyenin ne de Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü'nün santral işletmesini üzerine almaması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Mahir, devletin ticari işletmeleri iyi yönetemeyeceğini, kötü bir tüccar olduğunu belirterek şunları söylemiştir: *"Resmi müesseselerin ticari işleri iyi idare edememeleri umumi ve mutlak bir kaide teşkil eder. Bu müesseselerin başında kim olursa olsun bu kaide hükmüne halel gelmez"*¹²⁸.

Bu arada 1930 yılında kabul edilen 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nun 14. maddesinin 4. bendinin A fıkrası gereğince elektrik tesisatı kurmak ve işletmek hakkı belediyelere verilmiştir. Kanuna göre belediyeler imtiyaz hakkını 40 yılı aşmamak kaydıyla devredebileceklerdi¹²⁹.

Bununla birlikte Afyon belediyesi bir süre daha santralin yönetimini üzerine almamıştır. Ancak sokak lambaları için ödediği parayı azaltmak istemiştir. Elektrik müessesesine ödeyeceği ücreti belirlemede 1932 yılı

124 "Bir Yıl İçerisinde Vilayetimizde Neler Yapıldı", *Taşpınar*, C.2, Sayı: 24, Teşrinievvel (Ekim) 1934, s. 219.

125 Zihni, *a.g.m.*, s. 287-288.

126 *Son Haber*, 10 İkcinciteşrin/ Kasım 1929, No: 841, s.1.

127 *Son Haber*, 1 Aralık 1929, No:858, s.1

128 *Son Haber*, 13 İkcinciteşrin/ Kasım 1929, No: 844, s.1.

129 *Resmi Gazete*: 14 Nisan 1930, Sayı: 1471, s. 8825.

Ocak ayı sarfiyatını esas almıştır. Buna göre ilk ayda harcanan elektriğin tespit edilecek olan 2,5 aylık sarfiyata esas olması belediye encümeni tarafından kabul edilmiştir¹³⁰.

Diğer taraftan belediye Muhasebe-i Hususiye Elektrik Müessesesi'ne her ay ödemekte olduğu 500 lirayı aşağıya çektirmek amacıyla valiliğe bir heyet göndermiştir. Bu heyet sonuç alamayınca santrali satın alarak meseleyi kökünden halletmek istemiştir. Bunun için vilayet ve meclisi umumi ile temasa geçmek üzere Başkan Hüseyin Haşim, üyelerden Kesrizade Salih, Turunçzade Ali, Yüzbaşızade Hamdi beyler görevlendirilmişlerdir. Santralin belediye malı olup muhasebe-i hususiye tarafından kullanılmakta olan hastane binası ile mübadele edilmesi gündeme gelmiştir¹³¹. Ancak bu düşüncenin hayata geçirilemediği görülmüştür. 1932 yılına gelindiğinde dahi santrali kimin işleteceği tartışmaları sona ermemiştir.

Bu arada belediye 1933 yılı itibarıyla ramazan topu yerine ramazan düdüğü kullanarak "300-350 lira top masrafından" kurtulmaya çalışmıştır. Bu amaçla büyük bir elektrik düdüğü siparişine karar vermiştir. Düdük Hıdırlık tepesindeki yangın kulesine konacak ve elektrik cereyanı ile öttürülecekti. Düdük sesi 4 kilometre mesafeden işitilecekti. Bunun dışında düdüğün saat işlevi görmesi de planlanmıştı. Bu amaçla her gün öğle vakti saat 12.00'de düdük çalınacaktı¹³².

Öte yandan Vilayet Umumi Meclisi 26 Şubat 1933 tarihinde Vali Ahmet Durmuş Bey'in başkanlığında toplanarak elektrik müessesinin verimliliği meselesini görüşmüştür. Müessesenin kuruluşundan itibaren yapılan harcamalar ve elde edilen gelirler çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak kurumun zarar ettiği tespiti yapılmıştır. Bu yüzden Nafia Vekaleti tarafından belirlenecek bir fiyatla satış yapılarak belediyeye devri hususunda encümenlerden çalışma yapmaları istenmiştir¹³³. Elektrik Müessesesi'nin kesin olarak ne zaman belediyeye devredildiği tespit edilememişse de 1939 yılı itibarıyla elektrik santralinin belediye tarafından işletilmekte olduğu bilinmektedir¹³⁴.

Elektrik Müessesesi'nin en önemli gideri mazot parasıydı. Mazot alımı için döviz kullanımı zorunluluğu vardı. Örneğin bir senelik mazot ve malzeme ihtiyacının satın alınmasına izin verilmesi hususunda 8 Ekim 1930 tarihinde Bakanlar Kurulu kararnamesi çıkarılmıştı¹³⁵.

130 *Son Haber*, 7 İnkiteşrin/ Kasım 1932, No:1315, s.1.

131 *Son Haber*, 4 Şubat 932, No: 1245.

132 *Son Haber*, 2 Ocak 1933, No:1335.

133 *Son Haber*, 6 Mart 1933, No: 1351; *Son Haber*, 23 Mart 1933, No: 1355.

134 *Son Haber*, 2 Ocak 1939, No: 1909, s.3.

135 *DAB*, Fon No: 30-18-1-2, Yer No:14-66-19, Tarih: 8.10.1930.

Gazi

Akademik
Bakış

213

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Yine elektrik santrali için 1932 yılında 10.500 liralık döviz talep edilmiştir. Döviz talebenin nedeni malzeme ve yağ satın alınmasıdır. Afyonkarahisar valiliğinin bu konudaki ilk müracaatı 11 Ağustos 1932 tarihinde gerçekleşmiştir. Maliye Bakanlığı talebi takas komisyonuna iletmıştır. İşlem gerçekleşmeyince vilayet farklı tarihlerde taleplerini yenilemiştir. Talebin hızlandırılması için valiliğin son müracaatı 21 Kasım 1932 tarihinde olmuştur¹³⁶. Sonunda kararname 3 Ocak 1933 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır¹³⁷.

Ancak valilik bu konuyu kalıcı bir çözüme kavuşturabilmek için motorların mazot yerine odun kömürü ile işletilebilecek bir hale konulmasını da gündeme getirmiştir¹³⁸. Fakat, pratikte böyle bir uygulama yapılamamıştır.

Santralin işletilmesinde karşılaşılan bir diğer sorun da ihaleler idi. Zira elektrik santralının her türlü ihtiyacı ihale ile temin ediliyordu. Bazen talipli çıkmadığı için ihale tekrar ediliyordu. Örneğin elektrik santralının ihtiyaç duyduğu mazot ve vakum yağı için 1932 yılı Eylül ayında ihale açılmıştır. 75.000 kilo mazot yağı ve 2.500 kilo vakum yağı için yapılan ihaleye talipli çıkmamıştır. 31 Ağustos 1932 Çarşamba günü son ihalenin yapılacağı duyurulmuştur¹³⁹.

Müessese satın alacağı elektrik malzemelerini de ihale yoluyla temin ediyordu. Örneğin yirmi kalem elektrik malzemesi satın alınması için 16 Ekim 1932 Çarşamba günü son ihalenin yapılacağı duyurulmuştur¹⁴⁰.

Kurum için ihtiyaç olan defterler ve matbu evrak için 21 Mayıs- 14 Haziran 1933 tarihleri arasında 21 gün müddetle ihale açılmıştır. Taliplilerin geçici teminat ücreti veya muteber bir banka mektubu ve diğer belgeleri ile beraber ihale günü olan 14 Haziran 1933 Çarşamba günü saat 16.00'da vilayet encümenine gelmeleri ilan edilmiştir¹⁴¹.

Yine Elektrik Müessesesi Müdürlüğü mahalle aralarına yapılacak sokak lambaları için gerekli olan sekiz kalem elektrik malzemesi için 28 Mayıs 1933 Pazar günü ihale yapılacağını duyurmuştur. Buna göre taliplerin %7,5 nispetinde depozito ücreti ile birlikte belirtilen günde vilayet encümeni salonunda hazır bulunmaları istenmiştir¹⁴².

Afyon Elektrik Müessesesi ihtiyaç duyduğu ilave elektrik direkleri için de ihaleler açmıştır. 15 Ekim 1933 tarihinde açılan ihalede direklerin toprak içinde dip kısımların ray veya U demirlerle tahkim edilmesi, bazı direklerin yeni direklerle değiştirilmesi talep edilmiştir.

136 DAB, Fon No: 30-10-0-0, Yer No:68-451-3, Tarih: 24.12.1932.

137 DAB,Fon No: 30-18-1-2, Yer No 33-2-13, Tarih: 03.01.1933.

138 *Son Haber*, 19 Haziran 1933, No: 1376, s.3

139 *Son Haber*, 26 Eylül 1932, No: 1307, s.1.

140 *Son Haber*, 10 Birinciteşrin/ Ekim 1932, No: 1321.

141 *Son Haber*, 22 Mayıs 1933, No: 1368, s. 4.

142 *Son Haber*, 18 Mayıs 1933, No: 1367, s.3.

Afyon Elektrik Müessesesi ihtiyacı olan 26 kalem elektrik malzemesi için 8 Ekim 1933 Pazar günü saat 14.00'de vilayet encümeni salonunda ihale düzenleyeceğini duyurmuştur. Taliplerin 7,5 nispetinde geçici teminat ücreti ile birlikte hazır bulunmaları ilan olmuştur¹⁴³.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yılları Anadolu şehirlerinin elektrikle tanıştığı bir dönem olmuştur. Adeta iller elektrik tesisi kurma yarışına girmişlerdir. Bu yarışa Afyonkarahisar da katılmıştır. 1927 yılı içerisinde şehre elektrik getirme kararı alınmıştır. Bilahare Macar Ganz Şirketi ile bir mukavele imzalanmıştır. Buna göre bina inşaatının bitiminden sonra 4 ay içerisinde tesis tamamlanarak şehre elektrik verilecektir. Şehrin elektrikle aydınlatılması için tahmini ilk tarih 1928 yılı Eylül ayı olarak tespit edilmiştir. Fakat bina ihalesi gecikince elektrik beklentisi aynı yılın Kasım ayına sarkmıştır. Bilahare inşaat ihaleye verilmiş, ancak müteahhit işi geciktirince bu defa da 1929 yılı Şubat ayında şehrin elektriğe kavuşacağı var sayılmıştır.

Diğer taraftan elektrik verilmeden aylar evvel halk elektrik ve muhtemel tehlikeleri hakkında bilgilendirilmiştir. Ayrıca muhataplara yönelik bir Elektrik Şartnamesi hazırlanmıştır. Şartnamede belirtilen hususlara aboneler ve tesisat yapacak uzmanlar uymak zorundaydılar. Söz konusu şartnamede hem yapılacak elektrik tesisatının standartları hem de verilecek hizmet hakkında teferruatlı bilgiler yer alıyordu.

1928 yılı Ekim ayı sonunda bina inşaatı sona ermiştir. Bilahare santralin elektrik üretimi ile ilgili aksamının yapımına geçilmiştir. 1929 yılı Mayıs ayı sonlarına doğru sokak lambalarının yerleştirilmesi işlemi başlamıştır. İlk defa 26 Haziran 1929 günü sokak lambalarına kısa süreliğine elektrik verilerek tesisatın ilk denemesi yapılmıştır.

Santralin teslim alınması ise iki aşamalı olmuştur. Önce geçici teslim işlemi yapılması gerekiyordu. Bu amaçla 7 Temmuz 1929 günü ilk deneme yapılmıştır. Ancak eksiklikler görüldüğü için teslim gerçekleşmemiştir. Nihayetinde eksiklikler giderilerek son geçici teslim denemesi 30 Ekim 1929 günü yapılmıştır. Bu denemede ciddi problemlerle karşılaşılmamıştır. 7 Kasım 1929 tarihinde elektrik santralinin geçici kabulü Muhasebe-i Hususiye Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bundan üç ay sonra 1930 yılı Şubat ayında kesin teslim muamelesi yapılmıştır.

Diğer taraftan halkı elektrik kullanımına özendirebilmek için başlangıçta abonelere üç ay süre ile ücretsiz elektrik verileceği duyurulmuştur. Bu imkandan yararlanmak isteyenlerin 1929 yılı Temmuz ayı sonuna kadar muhasebe-i hususiyeye müracaat etmeleri gerekmiştir. Bu tarihten sonra

143 *Son Haber*, 2 Birinciteşrin/ Ekim 1933, No:1406.

Gazi

Akademik
Bakış

215

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

yapılan müracaatlar kabul edilmemiştir. Şehrin bütün mahallerine elektrik verebilmek ilk yıllarda mümkün olamamıştır. Ancak 3 yıl sonra yani 1933 yılı itibarıyla bütün mahallelere elektrik verilebilmiştir.

Konu hakkındaki değerlendirmelere gelince santral binası nispeten şehrin dışında sayılabilecek bir yerde inşa edilmiştir. Bu tercihte mali değeri daha düşük olan arazi kullanmak arzusu etkilidir. Asıl sebep ise elektrik akımının zararlarından halkı korumaktır.

Bu dönemde şehirlere elektrik getirilirken yabancı şirketlerden yararlanıldığı görülmektedir. Afyonkarahisar için de Macar Ganz Şirketi ile anlaşma imzalanmıştır. Ganz Şirketi o tarihlerde Türkiye’de çok sayıda santrali yapmış bir kuruluştur. Bu durum Türkiye’de yeterli teknoloji ve mühendislik bilgisine sahip olunmadığını göstermektedir. Türk mühendisler sadece tesisin teslim alınması muamelesini gerçekleştirmişlerdir. Teknik personel sıkıntısına işaret eden bir başka husus motorları çalıştıracak makinistin de yüklenici şirketin elemanı olmasıdır. Macar vatandaşı olan bu makinist santralin teslim alınmasından sonra da görev yapmaya devam etmiştir.

Yine bu dönemde Türkiye’de elektrik teknolojisi ve malzeme üretimi yok denecek seviyedeydi. Her türlü motor, makine, teçhizat ve teller yurt dışından ithal ediliyordu. Bu durum da Türk şehir ve kasabalarının elektrik enerjisinden faydalanmasını geciktiren sebepler arasındadır.

Binalara elektrik tesisatı döşeme işlemlerinin profesyonel olarak yapılmasına özen gösterilmiş olması önemlidir. Bu işi yapmasına izin verilenler sadece muhasebei hususiye elektrikçisi, ondan belge almış elektrikçiler ve elektrik santralindeki ustalardır. Bu tutum yerinde bir uygulama olmuştur. Aksi taktirde elektrik kazalarına davetiye çıkarılmış olurdu.

Bütün dünyada şehirlere elektrik gelişinin klasik uygulaması Afyonkarahisarda da görülmüştür. Önce sokaklar ve caddeler aydınlatılmış, bilahare evler aydınlatılmıştır. Ancak ilk zamanlarda elektrik üretimindeki yetersizlik nedeniyle hava tamamen karardıktan sonra şehre elektrik verilmesi söz konusu olmuştur.

Bunun dışında abonelerin sayısını artırabilmek amacıyla ilk abonelerden üç ay süre ile kullanım ücreti alınmamıştır. Bu durum halkın teşvik yöntemiyle alışkanlıklarını değiştirmesini sağlama gayretidir. Bilindiği üzere her türlü yeniliğin kabulü zaman almaktadır.

Elektrik ücretleri açısından bakıldığında reel değer itibari ile fiyatlar çok yüksekti. Bunun sebebi üretim maliyetlerden kaynaklanmaktadır. Maliyeti artıran hususlardan birisi Türkiye’de petrol rafinerisi bulunmadığı için işlenmiş petrol ürünlerini yurt dışından satın almak zorunluluğudur. Afyonkarahisar’daki elektrik fiyatını yükselten en önemli sebep budur. Çünkü santral mazot ile

Gazi

elektrik ürettiyordu. Hidroelektrik santrali yapılırsa idi muhtemelen daha uygun fiyatla satış mümkün olabilirdi. Fakat hidroelektrik santrali yapılacak yer ile şehir arasındaki mesafe nedeniyle bu sistem tercih edilmedi. Çünkü mesafenin uzaması üretilen elektriğin taşınması için gerekli olan tesisat masrafını artıracaktı.

Dikkati çeken bir husus diğer şehirlerde elektrik işini umumiyetle belediyeler yükümlenirken Afyonkarahisar'da il özel idaresinin bu işe önderlik etmesidir. Ancak bilahare tesisin belediyeye devredildiği görülmüştür.

Kaynaklar

1. Arşivler ve Gazeteler

Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB).

Hasan Özpınar Arşivi.

Haber Gazetesi.

Son Haber Gazetesi.

3. Kitaplar, Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

ALPEBÖZ Nuster, "İstanbul Elektrik İşletmesinin Tarihçesi", *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, S. 179, s. 24-26.

"Alva Thomas Edison", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, C.11, Ana yayıncılık, İstanbul 1994, s.84-85.

"Amper", *Meydan Larousse*, C.1, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, s. 470.

ARSLAN Ozan, "Tarsus Elektrik Altyapısı Tarihine Bir Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 32, S.1, 2017, s.1-16.

ATABEK, Ömer Fevzi, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, (Yayına Hazırlayan: Turan Akkoyun), Afyon 1997.

"Bir Yıl İçerisinde Vilayetimizde Neler Yapıldı", *Taşpınar*, C.2, Sayı: 24, Teşrinievvel (Ekim) 1934, s. 219-220.

HAYTOĞLU Ercan, "Denizli Kentinin Elektrik Tarihine Bir bakış (1924-1954)", *Belgi Dergisi*, Halil İnalcık Özel Sayısı, S: 16, Yaz 2018, 896-927.

KARAYAMAN Mehmet, "Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi Tarihçesi (1929-1939)" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.16, S.1, 2014, s. 50-72.

KARAYAMAN Mehmet, *İlkler Şehri Uşak'ta Elektrik'in Serüveni*, İzmir 2013.

"Kilowattsaat", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C.13, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.6778.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Elektrik Elektronik Teknolojisi Dağıtım Tabloları*, Ankara 2011.

M. Zihni, "Cumhuriyetten Sonra Afyon Şehri", *Taşpınar*, C.1, S.12, Teşrinievvel (Ekim) 1933, s. 287-290.

Görüş

Akademik
Bakış

217

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

ONUİK, Nazife Tuğçe, *Kentsel Dış Mekanların Aydınlatılması Kapsamında Işık Kirliliğinin İrdelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008

ÖZDEMİR, Naziye, *Türkiye’de Elektriğın Tarihsel Gelişimi (1900-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

“Paratoner “ maddesi, *AnaBritannica*, C. 17, Ana Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 434.

TOPRAK Zafer, “Aydınlatma”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1993, s. 474-481.

“Volt”, *AnaBritannica Ansiklopedisi*, C. 22, Ana Yayıncılık, İstanbul 2005,s. 86.

“Watt”, *AnaBritannica*, C. 22, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 141.

İnternet Kaynakları

“Aydınlanmanın Tarihçesi /Ateşden Gazyağına”, [http://www .elektrikport.com/teknik-kutuphane/aydinlatmanin-tarihcesi-atesten-gazyagina/4377#ad-image-0](http://www.elektrikport.com/teknik-kutuphane/aydinlatmanin-tarihcesi-atesten-gazyagina/4377#ad-image-0), (Erişim Tarihi (E.T.): 25.03.2018).

“Buat Nedir, Buat Çeşitleri Nelerdir”, [http://tesisatturkiye.com/elektrik-tesisati/buat-nedir/\(E.T. 15.03.2018\)](http://tesisatturkiye.com/elektrik-tesisati/buat-nedir/(E.T. 15.03.2018)).

ÇALKIN Yusuf, TÜRKOĞLU A. Kamuran,“Aydınlatmanın Tarihi Gelişimi”,http://teknolojivetasarim.org/upload/icatlar/Aydinlatmanin_Tarihi_Gelisimi.pdf, (E.T. 25.03.2018)

“Dünden Bugüne Türkiye’nin Elektrik Serüveni 1”, <https://www.elektrikport.com/makale-detay/dunden-bugune-turkiye-nin-elektrik-seruveni--1-bolum/18501#ad-image-0> (E.T. 20 Ocak 2019).

“Dünyanın Elektrik Enerjisi İle Aydınlatılan İlk Caddesi”, <https://www.elektrikport.com/universite/dunyanin-elektrik-enerjisi-ile-aydinlatilan-ilk-caddesi/15276#ad-image-0> (E.T. 26 Şubat 2019).

Elektrik Mühendisliğinin Tarihçesi, [http://www.yildiz.edu.tr/~inan/ Elktarihce.htm](http://www.yildiz.edu.tr/~inan/Elktarihce.htm) (E.T. 26 Şubat 2019).

“Gaz Yağınını Kim Buldu”, [http://www.ilkkimbuldu.com/gaz-yagini-kim-buldu/\(E.T. 25.03.2018\)](http://www.ilkkimbuldu.com/gaz-yagini-kim-buldu/(E.T. 25.03.2018)).

“ Işık Şiddeti, Işık Akışı ve Aydınlatma Şiddeti Nedir?”, [https:// fizikdersi. gen. tr/isik-siddeti-isik-akisi-aydinlanma-siddeti-nedir/\(ET. 05. 03. 2019\)](https://fizikdersi.gen.tr/isik-siddeti-isik-akisi-aydinlanma-siddeti-nedir/(ET. 05. 03. 2019))

“Karanlıktan Aydınlığa”, <http://www.olive.info.tr/?p=418>, (E.T. 25.03.2018).

“Klemens Nedir? Çeşitleri Nelerdir?”, [http://www.bilgimanya.com/klemens-nedir-cesitleri-nelerdir/\(E.T. 9 Mart 2018\)](http://www.bilgimanya.com/klemens-nedir-cesitleri-nelerdir/(E.T. 9 Mart 2018)).

“Line ve Sorti Nedir” <http://www.elektrikrehberiniz.com/elektrik/line-ve-sorti-nedir-15475/> (E.T. 9 Mart 2018).

MAZAK Mehmet, “Türkiye’de Modern Aydınlatmanın Başlangıcı ve Aydınlatma Tarihimize

Gazi

Genel Bir Bakış (1853-1930)”; http://www.emo.org.tr/ekler/94a988102edcd4b_ek.pdf (E.T. 26. 03.2018).

Nükleer Enerji'nin Dünü, Bugünü ve Yarını, <https://www.nuclearpedia.com/?p=65> (E.T. 18 Aralık 2018).

“Rozas Nedir?”, <https://www.kontrolkalemi.com/forum/konu/rozas-nedir.101781/>. (E.T. 15.03.2018).

SARI Halil, “ Osmanlı Payitahtında elektriğin kısa Öyküsü”, <https://enerjigunlugu.net/icerik/6213/osmanli-payitahtinda-elektrigin-kisa-oykusu.html> (E.T. 16 Aralık 2018).

Ekler

EK 1. Afyonkarahisar Elektrik Santral Binasının Konumu

EK 2. Afyonkarahisar Elektrik Santral Binası

Görüş

Akademik
Bakış

219

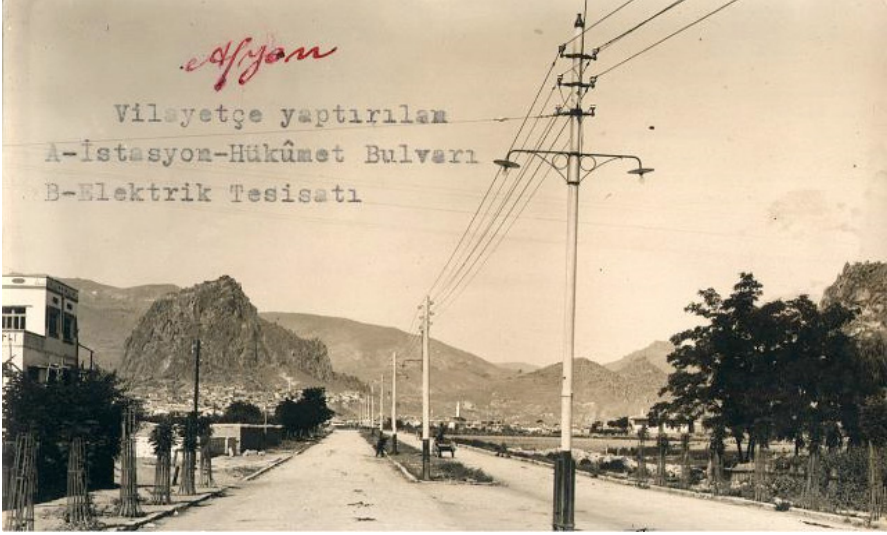
Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

*Hasan Özpınar
arşivi*

EK 3. Afyonkarahisar Elektrik Santralinde Kullanılan Ganz Şirketine Ait Dizel Jeneratör Örneği

EK 4. Afyonkarahisar'a Elektrik Geldikten Sonraki Görüntü

Extended Abstract

There was no electricity in most of the cities of Anatolia during the period that the Republic was proclaimed. The common people generally used candles and oil-lamps as lighting tools. On the other hand, wealthy families lit their houses with lanterns and pressure lamps. People provided the gas that they would fire from the gashouse. It is seen that the pocket lamps were also started to be used as from 1925.

Lighting the streets at the city centres was maintained with the gas lanterns hung on the lamp posts. However, not having any or having few gas lanterns especially on the suburbs caused problems. The people of these places had to walk in the dark at nights. After a period, the municipalities also bought pressure lamps. At that time, radium lamps became a part of the life. Long posts were set up for these lamps. Moreover, lighting of the state offices, shops, and houses was enabled with candles, gas lamps, lanterns, or pressure lamps hung on iron hooks.

The first years of the Republic had become a period during which Anatolian cities met with electricity. The cities almost attended a competition for building electric facilities. Afyonkarahisar also participated in this competition. A serious movement was started to bring electricity to Afyonkarahisar during 1927. Governor Edhem Bey got a French engineer brought from İstanbul. He had some work done around Gecek and Kışlacık. Meanwhile, he also got the electrical installations analysed in Eskişehir and İzmit. Finally, he decided to get an electrical installation working with diesel fuel founded rather than an electric power plant. Subsequently, an agreement was signed with the Hungarian Ganz Company. As per to the agreement, electricity would be provided by completing the facility within four months after the construction of the building.

Accordingly, the estimated first date for lighting the city with electricity was September, 1928. However, due to a delay in the tender of the building, expectation for electricity was cancelled to November of the same year. Subsequently, the construction was put in a tender; however, it was supposed that the city would meet with electricity in February 1929 since the constructor put the construction back.

Moreover, the community was informed about electricity and its possible dangers many months before the electricity was provided. Moreover, an Electricity Agreement for the addressees was prepared. The subscribers and the specialists building the installation had to obey the points stated in the agreement. In the aforementioned agreement, there was detailed information about both the standards of the electrical installations to be built and the service to be provided.

The construction of the building was completed at the end of October, 1928. Afterwards, the construction of a part of the electric power plant related to electricity production was started. The process of installation of the street lamps began through the end of May, 1929. The installation was put to the test for the first time by supplying electricity to the street lamps for a short time on 26 June 1929.

Gazi

Akademik
Bakış

221

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019

Acceptance of the power plant had two stages. First, temporary admission was carried out. For this purpose, it was put to the test for the first time on 07 July 1929. However, it was not delivered because some deficiencies were observed. Eventually, trial of the last temporary delivery was performed by making up the deficiencies on 30 October 1929. Any serious problems were not encountered in this trial. Temporary acceptance of the electric power plant was carried out by the Direktor of the special provincial administration on 7 November 1929. Three months after this, procedure of the final delivery was realized in February, 1930.

Moreover, it was announced that electricity was provided free of charge to the subscribers for three months at the beginning in order to encourage people to use electricity. People who wanted to benefit from this opportunity were required to apply for the section of accounting in the local government until the end of July, 1929." After this date, the applications were not accepted. Free use of electric beginning in September 1929 ended in December 1929. It was not possible to provide electricity to all districts of the city in the first years. However, there was not any district that could not be lightened with electric at the end of three years, namely 1933.

Gazi

Akademik
Bakış

222

Cilt 12
Sayı 24
Yaz 2019